
**DRUŠTVENA
ODGOVORNOST
MEDIJA**

Društvena
odgovornost
medija

Podaci o priređivaču:

Priručnik:

Društvena odgovornost medija

Izdavač:

Udruženje Vesta

Autor:

Alem Sinanović, dipl. žurnalista

Tiraž:

50 komada

Dijeli se besplatno.

Maj 2007. godine

*Publikacija "Društvena odgovornost medija"
je priređena u okviru projekta
"Poštujemo jednakost" koji realizira Udruženje Vesta
uz podršku Europske unije.*

*Mišljenja iznesena u publikaciji
ne odražavaju službeno stajalište
Europske unije.*

SADRŽAJ:

I	LJUDSKA PRAVA	4
II	LJUDSKA PRAVA U BOSNI I HERCEGOVINI	6
III	MEDIJI I LJUDSKA PRAVA	9
"	Mediji i profesionalna etika	9
"	Novinarska prava i odgovornosti	11
"	Mediji u BiH - kodeksi i zakoni	12
IV	DISKRIMINACIJA, KSENOFOBIIJA I MEDIJI	15
"	Govor mržnje u međunarodnim dokumentima o rasizmu i diskriminaciji	17
"	Sloboda izražavanja i govor mržnje	20
"	Iskustva i praksa zemalja Vijeća Evrope u borbi protiv govora mržnje	22
"	Preporuke Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije	23
V	KAKO PISATI O LJUDSKIM PRAVIMA	26
"	Promocija ljudskih prava	26
"	Kako prepoznati kršenje ljudskih prava	27
"	Istraživačko novinarstvo	27
VI	IZVJEŠTAVANJE O RAZLIČITOSTIMA	29
"	Izveštavanje o izbjeglicama i raseljenim licima	29
"	Izveštavanje s obzirom na etničke različitosti	30
"	Multikulturalno izvještavanje	32
"	Najčešće novinarske greške	35
VII	ODGOVORNOST MEDIJA PREMA DRUŠTVU	36
"	Odgovornost medija i bosanskohercegovačko društvo	38
VIII	PREPORUKE ZA VEĆU ODGOVORNOST MEDIJA U BIH	40
IX	PRILOZI	41
"	Kodeks za uređivanje televizijskog i radio programa	42
"	Kodeks za štampu Bosne i Hercegovine	45
"	Konvencija o zaštiti ljudskih prava i sloboda	48
"	Konvencija o pravima djeteta (izvodi koji se tiču medija)	59
"	Preporuka Savjeta Evrope o migrantima, etničkim manjinama i medijima	60
"	Preporuka Savjeta Evrope o "govoru mržnje"	62
"	Međunarodna načela profesionalne etike u novinarstvu - UNESCO	66
X	LITERATURA	68

LJUDSKA PRAVA

"Svi ljudi rođeni su slobodni, s jednakim dostojanstvom i pravima" - tako počinje član 1 "Opće deklaracije o ljudskim pravima". To znači da svi mi od trenutka rođenja posjedujemo određena prava koja se nazivaju ljudskim pravima. Ljudska prava su zajamčena svakom čovjeku na temelju njegova postojanja kao čovjeka i ona su neotuđiva, što znači da ne mogu nikome biti oduzeta. Evo nekih od definicija o ljudskim pravima preuzetim iz Malog riječnika međunarodne politike:

"Ljudskim pravima smatraju se zajamčena prava pojedinca na zaštitu od države, prava koja mu pripadaju na temelju njegova postojanja kao čovjeka, prava koja u svakom slučaju ostaju održiva i država ih ne može ograničavati. Oznaka "urođena" i "neotuđiva" prava potiče iz vremena borbe protiv apsolutizma.

Jezgri ljudskih, odnosno osnovnih, prava pripadaju dostojanstvo čovjeka, pravo na razvoj ličnosti, jednakost pred zakonom i ravnopravnost, sloboda religije i rasuđivanja, sloboda mišljenja, sloboda tiska i informacija, sloboda učenja, sloboda okupljanja, sloboda ujedinjavanja, sloboda kretanja, sloboda izbora zanimanja i sloboda rada, nepovredivost stana, jamstvo privatnog vlasništva, jamstvo prava na nasljedstvo, pravo na azil i peticiju, kao i zakonska prava poput zaštite od neopravdanog hapšenja."

U političkom rječniku pojam "ljudska prava" označava cjelokupnost prava na slobodu koja pojedinac može zahtijevati na temelju svog postojanja kao čovjeka i koja mu zajednica mora pravno jamčiti iz etičkih razloga. U tom smislu riječ je o "prirodnim", "nedržavnim", "urođenim" ili "neotuđivim" pravima, kroz čije se poštivanje i osiguranje legitimira jedna politička zajednica.

U političkoj i pravnoj teoriji, nastanak ljudskih prava redovno koincidira sa nastankom moderne pravne države. Deklaracija o pravima čovjeka iz 1789. godine, koja daje elementarna, najbitnija i u to vrijeme i kasnije ipak najbitnija prava čovjeka, daje istovremeno i elementarnu strukturu i funkciju države koja može biti garant tih prava. Država koja prema Deklaraciji od 1789. godine treba da osigura elementarna ljudska prava na pragu novog doba i koja i danas predstavlja bitan značaj za dignitet čovjeka, treba da bude država koja je demokratska. Dakle, uz ljudska prava mora stajati demokratska i pravna država jer "narod je po svom biću izvor suvereniteta" na jednoj strani, a ljudi se rađaju i ostaju slobodni i jednaki u pravima. Samo u okviru demokratske i pravne države gdje je zakon jednak za sve mogu postojati ljudska prava.

Ljudska prava su u modificovanom obliku ono što se krajem 18. vijeka nazivalo prirodnim pravima, koja su iznad dužnosti jedinke u odnosu na pravni poredak dotične države. Otuda su prirodna prava smatrana starijom i višom kategorijom od građanskih i političkih prava.

Ako bi za trenutak bacili pogled na historiju razvoja ljudskih prava, onda bi svakako ugaoni kamen ne samo ljudskih prava, nego općenito osnovni izvor ukupnog naslijeđa, političkih tradicija, ideala, slobode i vladavine prava, bila Deklaracija o pravima čovjeka i građanina 1789. godine. Ta Deklaracija značila je zapravo kreiranje osnovnih ideala slobode i vladavine prava, što je za nju posebno karakteristično i što će doći do izražaja, kako u statutu Evrope tako i u Preambuli same Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava. Do stvaranje Deklaracije svakako su pomogli Američka deklaracija nezavisnosti 1776. godine i francuska Deklaracija prava čovjeka i građanina koje predstavljaju povelje ljudskih prava, a od trenutka nastanka nose pečat nadnacionalnog, a kasnije i univerzalnog.

Deklaracija o pravima čovjeka iz 1789. godine, koja daje elementarna, najbitnija i u to vrijeme i kasnije ipak najbitnija prava čovjeka, daje istovremeno i elementarnu strukturu i funkciju države koja može biti garant tih prava. Država koja prema Deklaraciji od 1789. godine treba da osigura elementarna ljudska prava na pragu novog doba i koja i danas predstavlja bitan značaj za dignitet čovjeka, treba da bude država koja je demokratska. Dakle, uz ljudska prava mora stajati demokratska i pravna država jer "narod je po svom biću izvor suvereniteta" na jednoj strani, a ljudi se rađaju i ostaju slobodni i jednaki u pravima. Samo u okviru demokratske i pravne države gdje je zakon jednak za sve mogu postojati ljudska prava.

Evropske države koje su iskazale odlučnu namjeru da pristupe Savjetu Evrope označene su kao vlade onih evropskih zemalja koje karakteriziraju ne samo iste ideale nego i zajedničko naslijeđe političkih tradicija, slobode i vladavine prava. Konkretno, kada se radi o ljudskim pravima, onda svakako kao zajedničko naslijeđe može se i mora prihvatiti sve ono što je dato u pozitivnoj evropskoj tradiciji, počev od njihovih idejno-teorijskih osnova, pa do konkretnih oblika u kojima su se realizovala.

Ovo bi u osnovi značilo da su zajednički ideali evropskih država u ovom domenu bili: ljudska prava kao prirodno pravo i ljudska prava kao izborne tekovine u procesu višedecenijske borbe za demokratski urađeno društvo, pravnu državu i društveno blagostanje.

LJUDSKA PRAVA U BOSNI I HERCEGOVINI

Zaštita ljudskih prava u Bosni i Hercegovini je definirana Dejtonskim sporazumom. U prethodnom periodu ljudska prava u bivšoj SFRJ bila su zaštićena jugoslovenskim pravom i međunarodnim ugovorima kojima je ta zemlja bila pristupila. Preobražaj državne strukture je stvorio novu situaciju. Trebalo je pričekati da oružje utihne, što je omogućeno Dejtonskim sporazumom, da bi zaštita ljudskih prava mogla biti ponovno definirana u isto vrijeme kad i Ustav.

Ustav Bosne i Hercegovine je četvrti dokument u Aneksu Dejtonskog sporazuma. On definira osnov za stvaranje države, entiteta koji je sačinjavaju, organa i oblika građanstva. On se poziva na međunarodno zakonodavstvo ljudskih prava, nabroja glavna temeljna prava svake osobe koja se nalazi na teritoriji države i precizira međunarodne ugovore sa zakonskom snagom u Bosni i Hercegovini. Stvaranje Komisije za ljudska prava koja nadgleda primjenu tih prava je definirano Aneksom 6. Dejtonskog sporazuma.

Preambula Ustava se poziva na Univerzalnu deklaraciju ljudskih prava i na pakte o građanskim i političkim kao i o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. U članu II. stavak 2. Ustava Evropska konvencija o ljudskim pravima se direktno primjenjuje u Bosni i Hercegovini.

Štaviše, uspostavljena je lista od 15 međunarodnih sporazuma i konvencija u oblasti ljudskih prava kojima pristupa Bosna i Hercegovina:

- Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida
- Ženevske konvencije I- IV o zaštiti žrtava rata i njeni dodatni protokoli I-II
- Konvencija o pravnom statusu izbjeglica
- Konvencija o državljanstvu udatih žena
- Konvencija o smanjenju broja apatrida
- Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i njegovi dodatni protokoli
- Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima
- Konvencija o eliminiranju svih oblika diskriminacije žena
- Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka
- Evropska konvencija o sprečavanju mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja
- Konvencija o pravima djeteta
- Međunarodna konvencija o zaštiti prava radnika na privremenom radu i članova njihovih obitelji

- Evropska povelja o regionalnim jezicima i jezicima manjina
- Okvirna konvencija o zaštiti manjina.

U članu II 2. Ustava Bosne i Hercegovine (Aneks IV Općeg mirovnog sporazuma za Bosnu i Hercegovinu, parafiran 21. 11. 1995. u Daytonu i potpisan 14. 12. 1995. u Parizu, kada je i stupio na snagu), utvrđeno je: "Prava i slobode predviđeni u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i u njenim protokolima se direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Ovi akti imaju prioritet nad svim ostalim zakonima":

- Konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda
- Protokol broj 1 uz Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda ("Prvi protokol")
- Protokol broj 4. uz Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda kojim se osiguravaju određena prava i slobode koje nisu uključene u Konvenciju i Prvi protokol uz nju
- Protokol broj 6. uz Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda koji se odnosi na ukidanje smrtne kazne
- Protokol broj 7. uz Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda

Kao što vidimo stanje ljudskih prava u Bosni i Hercegovini je determinisano pravnim, unutarpolitičkim i međunarodnim kontekstom. Međutim, Ustav BiH, Republike Srpske i Federacije BiH a time i niz zakona još nisu sasvim usaglašeni sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i međunarodnim standardima na području prava čovjeka.

Održavanje trodjelnog koncepta vlasti u BiH u praksi znači uspostavljanje odnosa na logici segregacije i principu aparthejda. Tome doprinosi i činjenica da još uvijek nisu uhapšeni najodgovorniji za ratne zločine u BiH. Uz to još se ne zna sudbina nekoliko hiljada nestalih osoba.

Najteža kršenja ljudskih prava su u neostvarivanju povratka izbjeglih i raseljenih građana i nevraćanja njihove imovine. Za stanje ljudskih prava i sloboda u BiH su karakteristični diskriminatoriski postupci različitih vrsta na prostoru cijele zemlje. Posebno su manjinske etničke grupe u oba entiteta na udaru verbalnih prijetnji i fizičkih nasrtaja. Održava se praksa uzurpacije imovine, izbacivanja sa posla, odnosno nezapošljavanja pripadnika etničkih manjina. Na području dominacije jedne nacije karakteristična je diskriminacija prema strankama i pojedincima koji imaju drugu političku opciju od vladajuće. Ta diskriminacija se proteže i na djecu u školama.

Ne treba ni isticati kako je postojanje efikasne pravne države preduslov ostvarivanju temeljnih ljudskih prava i sloboda. Međutim i taj

zaokružen institucionalni ram ne mora biti garancija da su ljudska prava zaštićena, upravo imajući u vidu činjenicu da država može biti najizraženiji kršitelj ljudskih prava. Stoga je postojanje snažnog nevladinog sektora u oblasti ljudskih prava vrlo efikasna brana njihovom kršenju.

MEDIJI I LJUDSKA PRAVA

Mediji i profesionalna etika

Sloboda medija je izuzetno važna za ostvarivanje etičkih načela. Ona je preduvjet bez kojeg se etika novinarstva teško može ostvariti. Mediji koji ne žive slobodno ne mogu ni razviti etička načela profesije. Sloboda medija svoje izvorište nalazi i u građanskim pravima, koja William H. Melody određuje na slijedeći način: "Sva građanska prava moraju biti zacrtana u nizu zakona i regulativa". Pravo na informiranje reflektira se prvenstveno u područjima:

- Mogućnost općeg obrazovanja stanovništva koje će rezultirati kritičkom promjenom svijeta.
- Široke mogućnosti korištenja povijesnih i tekućih informacija u javnim knjižicama, kao pristup i svim informacijama o politici i djelovanju vlade i ostalih dominantnih institucija u društvu i
- Neovisno i opširno izvještavanje i obrazlaganje mjesnih, državnih i svjetskih zbivanja preko masovnih medija prvenstveno štampe, radija i televizije.

Novinari koji djeluju u otvorenim društvima, gdje su medijske slobode vrlo velike, suočavaju se sa etičkim problemima koji su na višoj razini. Oni nemaju velikih problema s izvorima informiranja i s vlasnicima, nego se sučeljavaju sa stvarnim etičkim dvojabama profesije: poštovanjem privatnosti, umanjnjem štete od informacije, poštenim izvještavanjem, odolijevanjem pritiscima oglašivača i korporativnog utjecaja i slično.

Međunarodne novinarske agencije i nacionalne organizacije i danas su veoma ozbiljno zaokupljene pitanjima profesionalne etike. Međunarodna federacija novinara je 1954. godine donijela Deklaraciju o ponašanju (principima novinarstva) novinara. U Deklaraciji je zapisano:

- Poštivanje istine i prava javnosti na istinu je prva dužnost novinara. U sprovođenju ove dužnosti novinar će uvijek braniti principe slobode u postepenom prikupljanju i emitiranju vijesti, i pravu na fer komentar i kritiku.
- Novinar će izvijestiti samo u skladu sa činjenicama kojima on-ona zna izvor. Novinar neće sakrivati esencijalne informacije niti falsificirati dokumente.
- Novinar će koristiti samo fer metode za dobijanje vijesti, fotografija i dokumenata.

- Novinar će učiniti sve da ispravi bilo koju objavljenu informaciju za koju se ustanovi da je bila štetno netačna.
- Novinar će poštivati profesionalnu tajnost izvora informacija do kojih je došao u povjerenju.
- Novinar će biti svjestan opasnosti diskriminacije preko medija i sve će učiniti da izbjegne omogućavanje ove diskriminacije bazirane između ostalog, na rasi, polu, seksualnoj orijentaciji, jeziku, religiji, političkom ili drugom mišljenju, nacionalnom ili socijalnom porijeklu.
- Novinar će teškim povredama profesije smatrati slijedeće postupke: plagijati, zlonamjerno izvrtanje, klevetu, uvredu, nanasene nepravde, neutemeljne optužbe, prihvatanje mita u bilo kojoj formi radi određenog objavljivanja ili skrivanja.
- Novinar koji zaslužuje to ime smatraće svojom obavezom iskreno poštivanje navedenih principa. Unutar generalnog zakona svake zemlje, novinar će o profesionalnim pitanjima prihvatiti samo sud svojih kolega, ne dozvoljavajući bilo koju vrstu miješanja od strane vlada ili drugih institucija.

Ova internacionalna deklaracija je proklamovana kao standard profesionalnog ponašanja novinara koji se bave prikupljanjem, emitiranjem, širenjem i komentiranjem vijesti i informacija o opisivanju događaja.

Novinarstvo koje nije etičko teško da uopšte zavrjeđuje da nosi to ime. To može da bude neka druga profesija ili zanat, neka druga korisna i profitabilna djelatnost, nekome možda zanimljiva ili izazovna, ali to svakako nije pravo profesionalno novinarstvo. Jer, pravo

profesionalno novinarstvo se od tih drugih i drugačijih djelatnosti izdvaja prije svega po etičkim, ali i upotrebljivim vrijednostima na kojima počiva osnovni novinarski proizvod. Prema tome i najlakše se i testira traženjem odgovora na pitanje "kome ili čemu, služi to što je objavljeno?". Ako služi isključivo

čitaocima, slušaocima i gledaocima, zadovoljenju njihovih interesa i olakšava ostvarenje njihovih ljudskih i ostalih prava, onda je svakako riječ o novinarstvu. Međutim, ako je to što je objavljeno, sročeno ili sačinjeno s namjerom da obraduje i zadovolji nekog drugog, ili ako to treba prvenstveno da posluži nekim drugim i drugačijim posebnim ciljevima i interesima, političkim, komercijalnim i sličnim, onda je to sasvim nešto drugo.

Etičko novinarstvo može biti samo potpuno novinarstvo, a etičan novinar samo dobar profesionalac, potpuno svjestan pravila profesije i svjestan posljedica u slučajevima kada se ta pravila zloupotrebjavaju ili krše. U tom pogledu, brojni etički kodeksi nacionalnih i drugih novinarskih organizacija i udruženja, kodeksi pojedinih medi-

Pravo profesionalno novinarstvo se izdvaja prije svega po etičkim, ali i upotrebljivim vrijednostima na kojima počiva osnovni novinarski proizvod.

ja, etičke norme, standardi i preporuke međunarodnih organizacija predstavljaja ustvari odgovore na pitanja: šta je to slobodan i dobar novinar? Svima im je zajedničko uvjerenje da se mediji i novinari prema svojim krajnjim korisnicima (čitaocima, slušaocima i gledaocima) moraju ponašati časno i pošteno tj. profesionalno.

Novinarska prava i odgovornosti **- etički kodeksi**

Etički kodeks novinara i ostalih medijskih profesionalaca samo je drugo ime za "pravila igre" koja se utvrđuje i koja je spremna da poštuje sama novinarska profesija. A ta pravila imaju smisla jedino ako su proizašla iz šireg društvenog konteksta koji karakteriše prihvatanje određenog sistema univerzalnih vrijednosti. Puni i pravi smisao etičkog novinarstva može doći do izražaja samo ako služi ostvarenju temeljnog ljudskog prava i slobode svakog čovjeka da posjeduje sve informacije od interesa za realizaciju svih ostalih svojih sloboda i prava, za širenje polja slobode i uživanja u slobodi, i da se energično odupire svakoj nezakonitoj uzurpaciji takvih informacija. Moramo naglasiti da etički kodeks okačen o zid nema nikakvog smisla. Ono što ima smisla jeste etički kodeks koji je dio ličnosti novinara i koji usmjerava njegove postupke.

Lista provjere za etičnost na djelu (koja pitanja novinar treba da postavlja sebi da bi donosio ispravne etičke odluke):

- Šta znam? šta treba da znam?
- Šta je moj cilj kao novinara?
- Koje su moje etičke preokupacije?
- Koje organizacione šeme i profesionalne smjernice trebam imati u vidu?
- Kako da, odlučujem, respektujem ljude drugačijih shvatanja i različitih ideja?
- Ko su ostali zainteresovani, oni na koje će moja odluka imati uticaja? Kakvi su njihovi motivi? Koji su od motiva legitimni?
- Šta bi bilo da su uloge obrnute? Kako bi se osjećao da sam na mjestu nekoga od njih?
- Koje su moguće posljedice mojih postupaka? Kratkoročne? Dugoročne?
- Kakve su mi druge mogućnosti za odgovornije izvještavanje i za što manje štete koju ću njome nanjeti?
- Mogu li jasno i u cjelosti da opravdam svoje mišljenje i svoju odluku? Kada su u pitanju moje kolege? Kada su u pitanju drugi zainteresovani? Kada je u pitanju javnost?

Na kraju, novinari moraju biti svjesni da snose odgovornost prema svojim čitaocima.

Mediji u BiH - kodeksi i zakoni

" Svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja. To pravo obuhvaća slobodu zadržavanja mišljenja bez vanjskih pritiska te slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja putem bilo kojeg sredstva javnog priopćavanja i bez obzira na granice".

Članak 19. Opće deklaracije o ljudskim pravima

BiH ima napredan pravni sistem kojim se regulira sloboda medija. Doneseni su najvažniji propisi. Zakoni kojima se kleveta i nanošenje sramote više ne smatraju krivičnim djelima u RS su na snazi od juna 2001. godine, dok su u Federaciji na snazi od novembra 2002. godine.

Struktura medija u BiH određena je složenom ustavnom strukturom zemlje, procesom poslijeratnog pomirenja koji je još uvijek u toku i procesom privrednog oporavka. U strukturama javnog emitiranja još uvijek su prisutne nacionalne podjele.

Od kraja rata 1995. godine, međunarodna zajednica pokušala je razviti neovisne lokalne medije i pravni i institucionalni okvir koji je potreban da bi se zaštitila i sačuvala ta neovisnost.

Tokom protekle decenije, brojne vlade uložile su znatna sredstva u pružanje podrške uspostavi kako privatnih tako i javnih štampanih i elektronskih medija i sa njima povezanih tijela u BiH. Iste te vlade, zajedno sa brojnim međunarodnim organizacijama, uključujući tu i Misiju OSCE - a u BiH i OHR, radile su na uspostavi institucija poput Regulatorne agencije za komunikacije (RAK) i Vijeća za štampu, u cilju jačanja neovisnosti medija od utjecaja vlada i političkih struktura.

Regulatorna agencija za komunikacije - RAK (nekada pod nazivom Nezavisna komisija za medije) je počela da radi na uspostavljanju sistema regulacije rada elektronskih medija nalik onom u većini zapadnih zemalja. Zatražena je registracija svih postojećih radio i TV stanica. Postavljeni su elementarni kriteriji za odobravanje dozvola za emitovanje medijima, koji su se uglavnom ticali poštivanja profesionalnih standarda i neometanja frekventnog spektra drugih emitera. No, međunarodni i domaći stručnjaci su istovremeno radili na izradi mnogo oštrijih standarda, namijenjenih profiliranju bosanskohercegovačke medijske elektronske scene. Kriteriji koje je postavila Nezavisna komisija za medije uvode evropske standarde i na medijskom polju u BiH. Jača odgovornost medija, konkurentski odnos oko dobijanja frekvencija je pokretačka snaga u profesionalnom i tehničkom osposobljavanju svake stanice, a solventnost i finansijska

održivost, koje ovim kriterijima postaju transparentne, su preduslov bilo kakvog rada.

Regulatornoj agenciji za komunikacije pripisuje se zasluga za ukidanje tzv. jezika mržnje u elektronskim medijima. Većina medija, i to ne samo tokom rata, već i nakon njega, nastavili su sa varijantama propagandnog novinarstva pri čemu su vrijeđali, nipodaštavali, ili u najmanju ruku ignorisali one nacionalnosti koje se ne uklapaju u socijalno-političku sliku iz koje taj medij potiče.

Za Bosnu i Hercegovinu, multinacionalnu državu, ovakvo ponašanje medija je bio stalni generator produbljivanja nacionalne mržnje koja kao konstanta traje već skoro 15 godina. RAK je zahvaljući snažnoj podršci međunarodne zajednice, a potom i centralnih vlasti, raspoložujući mogućnosti sankcioniranja, zaveo red na ovom polju.

Danas je RAK odgovoran za licenciranje i reguliranje emitiranja i telekomunikacije, dok se Vijeće za štampu, kao tijelo koje se bazira na dobrovoljnom radu i koje samo regulira svoj rad, bavi prigovorima koji se tiču štampanih medija. OHR je sada usmjerio svoje aktivnosti u oblasti medija na pitanje reforme jedinstvenih medija, tj. Ujedinjenje entitetskih javnih emitera sa državnim javnim emiterom. To će praksu u BiH dovesti u sklad sa praksom kakva je uobičajena u Evropi, što je također i preduvjet za potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa Evropskom Unijom.

Generalno govoreći, u zemlji postoji visoki stupanj medijskog pluralizma. BiH ima veliki broj medijskih kuća, posebno u oblasti emitiranja. Stručnjaci su procijenili broj emitera u BiH na 180 do 190. Neki analitičari taj broj smatraju previsokim, imajući u vidu činjenicu da se radi o zemlji čije tržište obuhvata tek nešto više od četiri miliona potrošača čiji prosječni prihod nije visok. Domaći štampani mediji sastoje se od šest dnevnih glasila i 40 sedmičnih i mjesečnih glasila. Mnogi posmatrači su međutim ukazali na sve prisutniju pojavu jedinstvenih stavova u medijima koji se bave emitiranjem u RS, te pripisali veoma uznemirujuću tendenciju samocenzure ne pravnim niti finansijskim, već političkim motivima¹.

Nezavisna komisija za medije sadašnja regulatorna agencija za komunikacija (RAK) je donijela **Kodeks za uređivanje televizijskog i radio programa** koji je postao pravosnažan od 1. augusta 1998. godine i dopunjavao je 1999. i 2000. godine. Ovim Kodeksom se definiraju pravila i standardi u vezi programskog sadržaja koji se odnose na televizijske i radio kuće, kao i njihovo osoblje u Bosni i Hercegovini. Kodeksom su obuhvaćena i pitanja kao što je podsticanje, predstavljanje i profilisanje etničke, nacionalne ili vjerske netolerancije i nasilja, budući da je sprečavanje ovakvih aktivnosti od vitalnog interesa za dobrobit naroda Bosne i Hercegovine. RAK će provoditi ovaj Kodeks i određivati sankcije po potrebi.

¹ Stanje slobode medija u Bosni i hercegovini, OSCE mart 2007.

Kodeks je određen na način da se usaglasi sa pravom na slobodu izražavanja, kako je predviđeno Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i drugim instrumentima navedenim u Ustavu Bosne i Hercegovine, istovremeno poštujući općenito prihvaćene standarde pristojnosti, nediskriminacije, pravednosti i tačnosti.

Termin "radio i televizijska kuća" obuhvata bilo koju televizijsku ili radio stanicu koja emitira program na teritoriji Bosne i Hercegovine, bez obzira da li posjeduje licencu od RAK- a ili ne.

Radio i televizijske kuće su odgovorne za sadržaj svih materijala koje emitiraju, bez obzira na njihov izvor, kao i za profesionalne aktivnosti koje poduzimaju osobe zaposlene u njima. Kršenje odredbi ovog Kodeksa može dovesti do nametanja sankcija koje će varirati u zavisnosti od težine prekršaja.

- Radio i televizijske kuće će se pridržavati općenito prihvaćenih standarda u pogledu izdavačkih prava, te će se uzdržavati od bilo koje vrste nedozvoljenog prisvajanja programa.
- Radio i televizijske kuće će se pridržavati privremenih pravila, odnosno ispunjavati takve uslove za emitiranje programa, koje može s vremena na vrijeme postaviti RAK, uključujući, ali se ne ograničavajući na politički program u periodu prije izbora i hitne javne proglose.
- Radio i televizijske kuće se također obavezuju pravilima i propisima Privremene izborne komisije. Radio i televizijske kuće su takođe obavezni pridržavati se RAK-ovog Kodeksa o medijskim pravilima u izbornom periodu.
- Reklame i najave emisija također moraju biti u skladu sa odredbama ovog Kodeksa (Kodeks je u prilogu ovog priručnika).

Kodeks za štampu Bosne i Hercegovine je izveden iz postojećih evropskih standarda novinarske prakse. Kodeks ima za cilj da postavi osnove sistema samouređivanja u štampi, koji će biti smatran moralno obavezujućim za novinare, urednike, vlasnike i izdavače novina i periodičnih izdanja. Novinari i urednici će poštovati opšteprihvaćene principe etike i štititi profesionalni integritet novinarstva. Pored ovoga Kodeksa, Zakoni i druga zakonom određena pravila u BiH, čine okvir za rad štampanih medija u BiH. Ovaj Kodeks sadrži osnovne principe Memorandu-ma o razumijevanju potpisanog od Nezavisne unije profesionalnih novinara BiH, Saveza novinara BiH, Nezavisnog udruženja novinara Republike Srpske, Udruženja novinara Republike Srpske i Sindikata profesionalnih novinara Federacije BiH, a kojeg je prihvatila i Udruga hrvatskih novinara u BiH. Urednici i izdavači će osigurati da sve relevantno osoblje njihovog medija bude informisano o ovom Kodeksu. Urednici i izdavači će, takođe, osigurati da se odredbe ovog Kodeksa u potpunosti poštuju. Ovaj je Kodeks usvojen 29. aprila 1999. godine od svih Udruženja/Udruga novinara u BiH, a dopunjen 25. februara 2005. i 24. augusta 2006. godine od Vijeća za štampu i svih Udruženja/Udruga novinara u Bosni i Hercegovini (Kodeks za štampu se nalazi u prilogu priručnika).

DISKRIMINACIJA, KSENOFOBIA I MEDIJI

IV

Prilikom određivanja sadržine diskriminacije, historijski i uporedno-pravno posmatrano, pažnju privlače izrazi kao što su aparthejd, rasna segregacija, kastinski sistem, etničko čišćenje, zločin mržnje, govor mržnje, homofobija, ksenofobija i drugi. Sve ove riječi označavaju ili opisuju ono što je zabranjeno činiti - diskriminaciju. Međutim, iako se često mogu čuti u javnom govoru, one ne iscrpljuju u potpunosti sadržinu nedozvoljenog ponašanja. Diskriminacija je veoma složena pravna pojava. Nije svako pravljenje razlike između pojedinaca s obzirom na njihova lična svojstva zabranjeno - nekada se nejednak tretman može opravdati, odnosno označiti kao dozvoljen.

Diskriminacija može imati različite oblike, nekada je skrivena, po pravilu je definisana kao nedozvoljeno ponašanje u različitim zakonima ili drugim izvorima prava, često je predmet različitog ili čak suprotnog tumačenja od strane sudova i drugih državnih organa i sl. Zbog toga suprotstavljanje diskriminaciji pravnim sredstvima pretpostavlja, prije svega, precizno i potpuno definisanje pojma, oblika i slučajeva diskriminacije.

Obično se diskriminacija određuje kao neopravdano pravljenje razlike prema jednom licu ili grupi s obzirom na njihova lična svojstva. U skladu sa ovako određenim pojmom, postupak utvrđivanja da li je u konkretnom slučaju došlo do diskriminacije trebalo bi da se osloni na analizu slijedećih pet elemenata:

1. Diskriminacija znači pravljenje razlike, odnosno nejednak tretman
2. Diskriminacija znači pravljenje razlike, odnosno nejednak tretman koji dolazi od strane fizičkog ili pravnog lica
3. Diskriminacija znači pravljenje razlike, odnosno nejednak tretman koji dolazi od strane fizičkog ili pravnog lica i koji se vrši prema licu ili grupi
4. Diskriminacija znači pravljenje razlike, odnosno nejednak tretman koji dolazi od strane fizičkog ili pravnog lica i koji se vrši prema licu ili grupi s obzirom na njihova lična svojstva
5. Diskriminacija znači nedozvoljeno pravljenje razlike, odnosno zabranjen nejednak tretman koji dolazi od strane fizičkog ili pravnog lica i koji se vrši prema licu ili grupi s obzirom na njihova lična svojstva

Evropski sud za ljudska prava u Strazburu je u više navrata ponovio da "govor mržnje" nije pravno dozvoljena manifestacija slobode izražavanja, odnosno da se iza člana 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima ne mogu zaklanjati oni koji govore "govorom mržnje". Slično kao i kod udruživanja radi vršenja diskriminacije, i ovdje se radi o tome da je potrebno zabraniti javni govor kojim se propagira diskriminacija, mržnja ili nasilje prema onima koji dijele određeno

lično svojstvo, odnosno govor kojim se drugi podstiču da vrše diskriminatorne akte.

Govor mržnje se u praksi identifikuje kroz tri posebna vida diskriminatornog postupanja²:

a) Javno izražavanje diskriminatornih stavova, na primjer pisanje grafita, odnosno poruka (šiptari odlazite; Nož, žica, Srebrenica i drugi) ili simbola diskriminatorne sadržine (među kojima je daleko najomiljenija nacistička svastika, odnosno kukasti krst), po fasadama zgrada, nadgrobnim spomenicima i sl. Prema Modelu zakona protiv diskriminacije, "zabranjeno je ispisivanje i isticanje na javnim mestima i širenje na drugi način poruka i simbola kojima se poziva na diskriminatorno postupanje prema drugim licima";

b) Govor mržnje u javnim glasilima koji daje povoda licu ili grupi protiv koje je govor mržnje uperen da od suda zahtijeva zabranu ponovnog objavljivanja informacije. Prema Zakonu o medijima, "zabranjeno je objavljivanje , informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog pripadanja ili nepripadanja nekoj vjeri, naciji, etničkoj grupi, polu ili zbog njihove seksualne opredijeljenosti". Na prvi pogled je vidljivo iz ove zakonske odredbe da je govor mržnje zabranjen samo ako je uperen protiv lica ili grupe koji dijele taksativno nabrojana lična svojstva, a ne i ako je uperen protiv onih koji dijele neko drugo lično svojstvo. Osnovni razlog koji je motivisao zakonodavca da skрати listu ličnih svojstava, baš kao i kada se radi o ograničenjima prava na privatnost ili na čast i ugled, jeste potreba uspostavljanja ravnoteže između slobode štampe i prava pojedinaca koja mogu biti povrijeđena objavljivanjem informacije.

c) Kvalifikovani oblik govora mržnje koji daje povoda javnom tužiocu da od suda zahtijeva zabranu distribucije informacije koja još nije objavljena u javnom glasilu.

Ovdje se ne radi o klasičnom govoru mržnje, na primjer o izražavanju stava da sve Rome treba protjerati iz zemlje, već o nečemu što je daleko opasnije - urednik javnog glasila odlučio je da objavi na primjer informaciju u kojoj se pozivaju čitaoci da učestvuju u nasilnom spaljivanju romskog naselja, uz određivanje mjesta i vremena okupljanja.

² Vodič protiv diskriminacije - CEDEM, 2006

Govor mržnje u međunarodnim dokumentima o rasizmu i diskriminaciji³

U svim međunarodnim dokumentima koji govore o ljudskim pravima i slobodama, a samim tim i o potrebi borbe protiv rasizma i rasne diskriminacije, također se govori i o potrebi sprečavanja "govora mržnje", jer "govor mržnje" potiče, opravdava ili veliča diskriminaciju na osnovu rase, etničke, spolne, vjerske, jezične ili neke druge razlike. Najvažniji od tih međunarodnim dokumenata su dokumenti Ujedinjenih naroda i Vijeća Evrope, jer se Bosna i Hercegovina kao njihova potpisnica obavezala na poštivanje i provođenje svih temeljnih načela iz tih dokumenata.

Ujedinjeni narodi

Povelja Ujedinjenih naroda, usvojena 1945. godine, paragrafom (c) članka 55. obvezuje sve članice na "poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda za svih, bez razlikovanja rase, spola, jezika ili vjere".

Temeljni dokument Ujedinjenih naroda o ljudskim pravima, *Opća deklaracija o ljudskim pravima*, u člancima 1. i 2. svim ljudima jamči slobodu i jednakost u dostojanstvu i pravima, bez obzira na "bilo kakvu razliku kao što je rasa, boja kože, spol, jezik, vjera, političko ili neko drugo opredjeljenje, nacionalno ili društveno porijeklo, vlasništvo, rođenje ili neki drugi status".

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima člankom 20. nalaže svim potpisnicama da "zakonom zabrane svaku ratnu propagandu", te "svako zagovaranje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje koja predstavlja poticanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje". Isto tako, člankom 26. svim ljudima, bez obzira na gore navedene razlike, jamči se jednaka zakonska zaštita od diskriminacije. U *Općem komentaru 11.* koji se odnosi na članak 20. Pakta dodatno se pojašnjava da "članak 20. može potpuno stupiti na snagu samo ako postoji (nacionalni) zakon iz kojeg je očito da su opisana propaganda i zagovaranje u suprotnosti sa javnom politikom, i ako postoje prikladne mjere sankcioniranja u slučaju kršenja tog zakona" (*CCPR General comment 11. 29/07/83.*).

U zaključcima sa Svjetske konferencije o ljudskim pravima, održane u Beču 25. lipnja 1993. godine, na kojoj su sudjelovali i predstavnici zemalja članica Vijeća Evrope, izražava se zabrinutost zbog učestalih pojava rasizma, te se snažno apelira na "sve Vlade da hitno razvijaju

³ Rasna netrpeljivost i "govor mržnje", Centar za ljudska prava, Zagreb, 2004

mjere sprečavanja i borbe protiv svih oblika i manifestacija rasizma, ksenofobije i netolerancije, gdje je to potrebno odgovarajućim zakonskim mjerama, uključujući kaznene mjere, te osnivanjem nacionalnih institucija za borbu protiv takvih fenomena" (*Bečka deklaracija i program djelovanja; B. Jednakost, dostojanstvo i tolerancija; 1. Rasizam, rasna diskriminacija, ksenofobija i drugi oblici netolerancije*).

Temeljni dokument za borbu protiv rasizma i netolerancije je *Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije*, koju je Generalna skupština Ujedinjenih naroda usvojila 1965. godine. Ovaj dokument predlaže različite konkretne mjere borbe protiv rasne diskriminacije i "govora mržnje". Potpisivanjem Konvencije, države potpisnice osudile su rasnu diskriminaciju, i obavezale se na poduzimanje sljedećih mjera u svrhu eliminacije rasne diskriminacije: da same neće provoditi diskriminaciju; da neće sponzorirati, braniti ili podržavati rasnu diskriminaciju od strane bilo koje osobe ili organizacije; da će revidirati, izmijeniti ili poništiti sve zakone i regulative koje uzrokuju ili potiču rasnu diskriminaciju; da će zabraniti i iskorijeniti svim raspoloživim sredstvima rasnu diskriminaciju od strane neke osobe, grupe ili organizacije; te da će poticati integraciju, razvoj i zaštitu ugroženih skupina na svim društvenim, kulturnim i drugim poljima (članak 2.).

U članku 4. članice se obavezuju da će proglasiti kaznenim djelom "svako širenje ideja zasnovano na rasnoj nadmoćnosti ili mržnji, poticanje na rasnu diskriminaciju, svaki čin nasilja ili poticanja na nasilje protiv bilo koje rase ili grupe osoba druge boje kože ili etničkog porijekla, kao i pružanje bilo kakve pomoći rasističkim aktivnostima, uključujući i financiranje". Nadalje, "organizacije, te bilo kakve propagandne aktivnosti koje promoviraju i potiču na rasnu diskriminaciju" proglasit će se nezakonitima i zabraniti, "sudjelovanje u takvim organizacijama i aktivnostima smatrat će se kaznenim djelom", a zabranit će se i "predstavnicima javne vlasti ili javnih institucija, nacionalnih ili lokalnih, da promoviraju ili potiču rasnu diskriminaciju."

U sklopu pozitivnih antidiskriminacijskih mjera, države članice moraju putem sudova i drugih državnih institucija osigurati odštetu osobama koje su oštećene rasnom diskriminacijom (članak 6.), dok obrazovne, informativne i kulturne institucije trebaju poduzeti mjere za borbu protiv predrasuda i promovirati razumijevanje, toleranciju i prijateljstvo među narodima i rasnim i etničkim skupinama (članak 7.). Ove su mjere detaljno razrađene u UNESCO-voj Deklaraciji o rasi i rasnim predrasudama iz 1978. godine.

Osim ovim dokumentima, prava, a samim tim i zaštita od svih oblika diskriminacije žena, nacionalnih ili etničkih, vjerskih, te jezičnih man-

jina, starijih osoba, mentalno zaostalih osoba, invalida, izbjeglica, migranata i azilantata zaštićena su posebnim dodatnim dokumentima (*Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, Deklaracija o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama, Deklaracija o ukidanju svim oblika netolerancije i diskriminacije na temelju religije ili vjere, Principi Ujedinjenih naroda o starijim osobama, Deklaracija o pravima mentalno zaostalih osoba, Deklaracija o pravima invalida, Konvencija o statusu izbjeglica, Međunarodna konvencija o zaštiti prava svim radnika migranata i članova njihovih obitelji, te Deklaracija o ljudskim pravima osoba koje nisu državljani zemlje u kojoj žive*).

Vijeće Evrope

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, usvojena 4. studenog 1950. godine, temeljni je dokument Vijeća Evrope kojim se zabranjuje diskriminacija. Konkretno, članak 14. tog dokumenta jamči uživanje svih prava i sloboda navedenih u Konvenciji, "bez obzira na spol, rasu, boju kože, jezik, vjeru, političko ili bilo koje drugo opredjeljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovinu, rođenje ili bilo koji drugi status".

Protokolom 12. *Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda*, usvojenim 4. Studenog 2000. članice su dodatno potvrdile potrebu "sveopće zabrane diskriminacije", a posebno od strane javnih vlasti.

U preporuci Vijeća Evrope o "govoru mržnje" (No. R (97) 20) iz 1997. godine, Ministarsko vijeće ove institucije za potrebe ovog dokumenta definiralo je "govor mržnje" kao "sve oblike izražavanja koji šire, potiču, promoviraju ili opravdavaju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam i druge oblike mržnje temeljene na netoleranciji, uključujući i netoleranciju izraženu agresivnim nacionalizmom i etnocentризmom, diskriminacijom ili neprijateljstvom prema manjinama, imigrantima ili ljudima imigrantskog porijekla". U preporuci se nadalje traži od Vlada, vlasti i javnih institucija na svim razinama da se ne samo "suzdrže od 'govora mržnje', naročito u medijima", već i da "ustanove zakonske okvire za tretiranje 'govora mržnje' unutar građanskog, kaznenog i upravnog prava, koji će omogućiti sudskim vlastima da usklade poštivanje slobode izražavanja s poštivanjem ljudskog dostojanstva i zaštitom ugleda i prava drugih".

Zbog učestale upotrebe Interneta kao sredstva širenja rasne, nacionalne, vjerske i druge mržnje, Vijeće Evrope je 28. siječnja 2003. godine usvojilo i *Dodatni protokol Konvenciji o kompjutorskom kriminalu, o kriminalizaciji djela rasističke i ksenofobične prirode*

počinjenih kroz kompjutorske sisteme (Série des traités européens No. 189), kojega je Hrvatska potpisala 26. ožujka 2003. Ovim dokumentom zabranjuje se distribucija rasističkog i ksenofobičnog materijala putem kompjutorskih sistema, a za potrebe Protokola *rasistički i ksenofobični materijal* definira se kao "bilo koji pisani materijal, bilo koja slika ili neka druga reprezentacija ideja ili teorija koje zagovaraju, promiču ili potiču mržnju, diskriminaciju ili nasilje protiv osoba ili grupa osoba na osnovu rase, boje kože, nacionalnog ili etničkog porijekla, kao i religije ako se koristi kao osnova za bilo koji od ovih faktora" (članak 2. - definicija). člankom 3. kaznenim djelima proglašava se "distribuiranje ili bilo koji drugi način činjenja dostupnim javnosti rasističkog i ksenofobičnog materijala putem kompjutorskih sistema", dok se člancima 4. i 5. države potpisnice obavezuju da prijetnje i uvrede motivirane rasizmom i ksenofobijom učine kaznenim djelom. Isto tako, članak 6. kaznenim djelom proglašava i distribuiranje materijala koji "poriče, znatno umanjuje, odobrava ili opravdava djela genocida ili zločina protiv čovječnosti, kako ih defini- ra međunarodno pravo".

Međunarodni kazneni sudovi

Statutima *ad hoc* Međunarodnih kaznenih sudova za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) i Ruandu (MKSR), te Statutom stalnog Međunarodnog kaznenog suda (MKS) također se predviđa zakonsko kažnjavanje poticanja - uključujući i verbalnog, na neki od zločina nad kojima sudovi imaju nadležnost. Tako se u članku 4. Statuta MKSJ-a kaznenim djelom smatra "direktno i javno poticanje na djelo genocida", dok Statut MKS-a individualnom kaznenom odgovornošću smatra svako "naređivanje, olakšavanje, nagovaranje ili poticanje na (takav) zločin koji se je dogodio ili je bio planiran" (članak 25.). člankom 2. Statuta suda za Ruandu kaznenim djelom smatra se i svako "direktno i javno pozivanje na genocid". Vodeći se ovom odredbom ovaj sud je po prvi put nakon suđenja za nacističke ratne zločine u Nurembergu osudio "govor mržnje" kao ratni zločin, kada je dva radijska i jednog novinskog rukovoditelja osudio na doživotni zatvor jer su putem svojih medija svakodnevno poticali genocid. Evropski sud za ljudska prava u Strasbourgu također može, na osnovu zabrane diskriminacije u Evropskoj povelji za ljudska prava, procesuirati "govor mržnje" kao oblik rasne diskriminacije.

Sloboda izražavanja i "govor mržnje"

Dvije su temeljne razine na kojima se može rješavati problem "govora mržnje". Jedna je razina direktno čitanje zakonskih odredbi koje takve pojave reguliraju, te upotreba represivnih institucija, dakle policije i sudova, koji bi strogim zakonskim kaznama radili na suzbijanju

"govora mržnje". Druga je razina upotreba edukativnih metoda s ciljem suzbijanja rasnih i drugih predrasuda koje dovode do "govora mržnje", što bi rezultiralo društvenom marginalizacijom takvih pojava, odnosno njihovim neprihvatanjem u širem smislu. Ono što je posebno važno za prvu, dakle zakonsku razinu je da se, što je moguće više, uskladi pravo na slobodu izražavanja, također temeljno ljudsko pravo, sa zakonskom zabranom "govora mržnje".

U dokumentima Ujedinjenih naroda i Vijeća Evrope sloboda govora/izražavanja smatra se jednim od najvažnijih prava građanina/pojedinca, neophodnog za funkcioniranje svakog demokratskog društva. članak 19. *Opće deklaracije o ljudskim pravima i članak 19. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima* jamče svim ljudima slobodu izražavanja. *Deklaracija o slobodi izražavanja i informiranja* Vijeća Evrope iz 1982. godine, te *Konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda* Vijeća Evrope člankom 10. također naglašavaju slobodu izražavanja kao jedan od osnovnih principa demokracije.

Taj isti članak, međutim, dozvoljava "formalnosti, uvjete, restrikcije i kazne" nad ovim pravom, ukoliko su one "propisane zakonom i nužne u demokratskim društvima, u interesu nacionalne sigurnosti, teritorijalne cjelovitosti ili javne sigurnosti, za sprečavanje nereda ili kriminala, za zaštitu zdravlja ili morala, za zaštitu ugleda ili prava drugih...".

Isto tako, u *Općim komentarima* UN-ova Odbora za ljudska prava koji se odnose na *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima*, dodatno se pojašnjava da "prakticiranje prava na slobodu izražavanja nosi sa sobom posebne dužnosti i odgovornosti, te su zbog toga dozvoljene određene restrikcije tog prava koje se odnose na interese drugih osoba ili društva u cjelini (*General comment 10., 29/06/83.*). U komentaru koji govori o slobodi izražavanja i religije, naglašava se da "u suglasnosti s člankom 20., nijedna manifestacija religije ili vjere ne smije postati propaganda za rat ili zagovaranje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje koja predstavlja poticanje diskriminacije, neprijateljstva i nasilja" pa su "države članice obavezne donijeti zakone kojima se zabranjuju takva djela" (*General comment 22., 30/07/93.*).

Osim međunarodnim dokumentima, pravo na slobodu izražavanja jamči se i ustavima i zakonima demokratskih zemalja, no ti dokumenti također predviđaju određene iznimke, odnosno situacije kada se zloupotreba slobode izražavanja može/mora ograničiti zbog mogućih štetnih učinaka na društvo u cjelosti i na druga zajamčena prava svakog pojedinca, što "govor mržnje" zasigurno može, a često i nastoji prouzročiti. Iz tih je dokumenata jasno da javni "govor mržnje" podliježe zakonskim restrikcijama i na nacionalnoj i na

međunarodnoj razini, jer promovira diskriminaciju, ugrožava ljudska prava i dostojanstvo drugih ljudi, ponajprije "ugroženih skupina" (rasnih, nacionalnih, vjerskih, spolnih i drugih manjina), često poziva na nasilje, a samim tim ugrožava sigurnost i demokratsko ustrojstvo društava. Međutim, ostaje pitanje koliko daleko ići sa restriktivnim mjerama protiv "govora mržnje", a da se pritom ne zadire u slobodu izražavanja kao jedno od temeljnih ljudskih prava. Pri tom je naročito važna uloga medija, jer su mediji od neprocjenjive važnosti za transparentnost funkcioniranja države, a samim tim i za razotkrivanje ovakvih pojava i njihovo uvođenje u javnu raspravu, dok, s druge strane, mogu biti i posredno, ili čak direktno sredstvo širenja "govora mržnje".

Iskustva i praksa zemalja Vijeća Evrope u borbi protiv "govora mržnje"

Kazneni zakon Njemačke sadrži sveobuhvatne odredbe protiv "govora mržnje"; kažnjivo je raspačavanje propagandnog materijala "neustavnih" organizacija (npr. neonacističkih organizacija, te neuspjeli pokušaj zabrane od strane Ustavnog suda Nacionaldemokratske stranke Njemačke), upotreba simbola takvih organizacija, pozivanje na mržnju i nasilje protiv djelova populacije, odobravanje, negiranje ili umanjivanje nacističkog genocida, te sknavljenje uspomene na mrtve (*European Commission against Racism and Intolerance: Legal Measures to Combat Racism and Intolerance in the Member States of the Council of Europe, Strasbourg, 2002*). Isto tako, u Njemačkoj postoji stalna telefonska linija na koju građani mogu prijaviti napade neonacističkih grupa, te stalni nadzor nad Internet stranicama sa rasističkim sadržajem. U pokrajini Brandenburg u pripremi je zakon o krivičnom gonjenju Nijemaca koji u stranim državama postavljaju rasističke Internet stranice (*European Commission against Racism and Intolerance, Second Report on Germany, Strasbourg, 3 July 2001*).

Usprkos nepostojanju zasebnog pisanog Ustava kao temeljnog pravnog dokumenta, u Velikoj Britaniji postoji niz zakona kojima se reguliraju "govor mržnje" i drugi oblici rasizma. *Public Order Act* (Zakon o javnom redu) zabranjuje verbalno i svako drugo iznošenje materijala koji potiče na rasnu mržnju, tiskanje i distribuciju takvog materijala, uključujući i glazbu i filmove. *Race Relations Act* (Zakon o rasnim odnosima) zabranjuje i "svjesno ili nesvjesno davanje rasističkih izjava kojima se opravdava diskriminacija", dok *Football Offences Act* (Zakon o nogometnim prekršajima) zabranjuje rasističko navijanje (*European Commission against Racism and Intolerance: Legal Measures to Combat Racism and Intolerance in*

the Member States of the Council of Europe, Strasbourg, 2002).

U Italiji zakonske mjere za borbu protiv rasizma i diskriminacije nisu sadržane u Kaznenom zakonu, već su raspoređene unutar drugih odvojenih zakona, od kojih neki imaju druge svrhe, dok je ponovno uspostavljanje fašističke stranke zabranjeno Ustavom. Unutar tih odvojenih zakona zabranjeno je širenje ideja temeljenih na rasnoj mržnji i superiornosti, pozivanje na rasno, etničko i drugo nasilje ili provokaciju, grupe i organizacije s takvim ciljevima, upotreba njihovih simbola na sportskim manifestacijama, te opravdavanje fašizma i genocida (*European Commission against Racism and Intolerance: Legal Measures to Combat Racism and Intolerance in the Member States of the Council of Europe, Strasbourg, 2002*). Unatoč tome, neke političke stranke, kao na primjer Lega Nord, otvoreno se koriste rasističkim propagandnim sredstvima, naročito kada se govori o imigrantima iz zemalja izvan Evropske Unije, pa ECRI preporuča da se iskoriste postojeće, i uvedu neke ad hoc mjere kojima bi se tu stranku spriječilo da upotrebljava "govor mržnje" u političke svrhe (*ECRI: Second Report on Italy, Strasbourg, 23 April 2002*).

Francuska je još jedna zemlja sa rigoroznim zakonskim mjerama za sprečavanje "govora mržnje". Osim što su kažnjivi diskriminacija, mržnja i nasilje na osnovu porijekla, zabranjeno je i opravdavanje zločina protiv čovječnosti ("počinjenih u Drugom svjetskom ratu od strane sila Osovine"), te oblačenje uniforma i nošenje amblema koji podsjećaju "na osobe odgovorne za zločine protiv čovječnosti" (*European Commission against Racism and Intolerance: Legal Measures to Combat Racism and Intolerance in the Member States of the Council of Europe, Strasbourg, 2002*). Za razliku od ostalih zemalja, u Francuskoj je zabranjeno i "ne-javno poticanje na diskriminaciju, mržnju ili rasno nasilje", što se obično kažnjava oduzimanjem oružja i materijala korištenih za počinjenje prekršaja, te dobrotvornim radom.

Preporuke Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije (ECRI) i posebna tijela za borbu protiv rasizma u zemljama zapadne Evrope

Evropska komisija za borbu protiv rasizma i netolerancije osnovana je 22. ožujka 1994. godine, s ciljem suzbijanja rasizma, ksenofobije, antisemitizma i netolerancije koji ugrožavaju ljudska prava i demokratske vrijednosti u Evropi. Analizirajući stanje u državama članicama Vijeća Evrope, ECRI donosi preporuke kojima je cilj revizija

zakonodavstva članica, te njihove politike i drugih mjera za borbu protiv rasizma. Osim analize stanja u državama članicama putem periodičkih izvještaja koje su države dužne podnijeti ECRI-ju, ova organizacija donosi opće preporuke koje se odnose na različite pojave rasizma i primjere netolerancije, kao što su opće preporuke o diskriminaciji Roma i Muslimana, širenju rasističkih sadržaja putem Interneta, savjeti za zakonodavna tijela država članica, preporuka o "govoru mržnje" o kojoj je već bilo riječi, itd. Preporuke, naravno, nisu obvezujuće, ali se u državama članicama ozbiljno razmatraju i uglavnom provode u djelo.

Tako na primjer Opća preporuka 2. savjetuje članicama da uspostave specijalizirana tijela za borbu protiv rasizma i diskriminacije na državnoj razini. Takva tijela za sada imaju Belgija, Danska, Finska, Mađarska, Nizozemska, Norveška, švedska, švicarska i Velika Britanija. Ta tijela su parlamentarni odbori, vladini uredi, ombudsmeni, komisije, parlamentarni povjerenici, koji se na razini države bave monitoringom i sprečavanjem diskriminacije, pomaganjem žrtvama diskriminacije, nadgledanjem provođenja nacionalnim zakona, te borbom protiv predrasuda putem edukativnih mjera i medija (*ECRI: Good Practices: Specialized bodies to combat racism, xenophobia, antisemitism and intolerance at national level, Strasbourg, April 1999*).

Isto tako, preporuka 7. decembra 2002. o nacionalnoj legislaturi za borbu protiv rasizma i diskriminacije daje smjernice državama članicama koje uopće nemaju, ili imaju manjkave zakone za borbu protiv rasizma. Daju se definicije rasizma, direktne i indirektno diskriminacije, te prijedloge promjena na razini ustava, građanskog i upravnog prava i kaznenog zakona. Kao najvažnije odredbe kaznenog zakona preporuka spominje: zabranu javnog pozivanja na mržnju, nasilje i diskriminaciju, te prijetnje; javno podržavanje ideologija o superiornosti, odnosno inferiornosti na osnovu rase, jezika, boje kože, religije, nacionalnosti ili etničkog porijekla; javno negiranje, omalovažavanje, opravdavanje genocida, zločina protiv čovječnosti, te ratnih zločina; javno distribuiranje svih vrsta rasističkog materijala; rasističke grupe, te rasnu diskriminaciju prilikom obavljanja javne dužnosti ili na poslu (*ECRI General Policy Recommendation No. 7 on national legislation to combat racism and racial discrimination, Strasbourg, February 2003*).

Ured visokog povjerenika za ljudska prava Ujedinjenih naroda objavio je 2003. godine, povodom treće dekade borbe protiv rasizma i rasne diskriminacije *Model nacionalnog zakonodavstva kao vodič za Vlade pri donošenju daljnjih zakona protiv rasne diskriminacije*. Taj dokument također preporučava Vladama da prije svega dobro definiraju pojmove rasizma i diskriminacije, zatim da usvoje sve potrebne mjere

za borbu protiv rasizma na svim poljima, da točno ustanove prekršaje (uključujući i "govor mržnje") i kazne, odnosno reparacije za rasnu diskriminaciju, da se izmijene zakoni koji nisu u potpunom skladu s međunarodnim dokumentima, te da se osnuju specijalizirana tijela za borbu protiv rasizma i diskriminacije (*Office of the High Commissioner for Human Rights: Model National Legislation for the Guidance of Governments in the Enactment of Further Legislation Against Racial Discrimination*).

V

KAKO PISATI O LJUDSKIM PRAVIMA

Odgovornost novinara da piše o ljudskim pravima je višestruka. Kao profesija novinarstvo je na usluzi čovjeku, od koje se očekuje da promoviše ljudska prava i da informiše o njihovom kršenju i mogućnostima zaštite. Novinari i sami mogu doći u situaciju da krše prava drugih, zbog čega je važno da budu dobro obavješteni o medijskom-regulatornom mehanizmu, a posebno o etička pravila i kodekse koje propisuju njihova profesionalna udruženja. Takođe, novinari i mediji su nerijetko i sami meta napada i pritisaka. Takva pozicija im nalaže da snagom novinarskih argumenata i vjerodostojnošću svojih poruka brane svoja prava, ali i da se dobro samoorganizuju za njihovu odbranu. Novinari se nastoje držati pod kontrolom u svim dijelovima svijeta. čak i države zavidnih demokratskih tradicija teško odolijevaju iskušenju da drže novinare, ako ne pod neposrednom kontrolom, a ono barem, kako se kaže pod budnim okom. Različiti su načini kontrole ili ušutkivanja novinara. U autoritarnim režimima to je uglavnom ogoljela sila ili neposredna kontrola. U sistemima u tranziciji to je najčešće nevjesta manipulacija, dok je u razvijenim demokratskim zemljama na djelu suptilna, visokosofisticirana i teško uočljiva ali nimalo naivna manipulacija medijima.

Novinari i sami mogu doći u situaciju da krše prava drugih, zbog čega je važno da budu dobro obavješteni o medijskom-regulatornom mehanizmu, a posebno o etička pravila i kodekse koje propisuju njihova profesionalna udruženja. Takođe, novinari i mediji su nerijetko i sami meta napada i pritisaka. Takva pozicija im nalaže da snagom novinarskih argumenata i vjerodostojnošću svojih poruka brane svoja prava, ali i da se dobro samoorganizuju za njihovu odbranu.

Nema gotovog recepta kako odbraniti profesiju, niti gotove formule kako istražiti zloupotrebe ljudskih prava i novinarskih sloboda. Ipak određeni opšteprihvaćeni novinarski standardi, gotovo identični u cijelom svijetu mogu pomoći.

Promocija ljudskih prava

U zemljama visoke demokratske kulture, sa efikasnim sistemom zakonske zaštite ljudskih prava, izgrađenom i utjecajnom javnošću, uglavnom nije potrebno voditi kampanje za promociju ljudskih prava. I država i nevladin sektor propagandne kampanje pokreću uglavnom kada se društvenoj kontroli otrgnu neke pojave (pedofilija ili trgovanje bijelim robljem).

U našim uslovima gdje ima malo znanja o ljudskim pravima, gdje su instrumenti njihove zaštite oktroisani i vođeni od međunarodne zajednice, a život prepun povredama prava, mediji moraju imati izraženiju edukativnu funkciju. Ono treba da obuhvata permanentno obrazovanje o smislu ljudskih prava i instrumentima zaštite. Mogu

biti naročite zanimljive emisije na radiju i televiziji koje pomažu slušaocima i gledaocima da prepoznaju pojave kršenja ljudskih prava, kao i kako se ona efikasno štite.

Kako prepoznati kršenje ljudskih prava

Permanento i kvalifikovano informisanje o devijatnim pojavama i neefikasnosti u zaštiti ljudskih prava najbolji je način njihove promocije.

Prije nekoliko godina Media plan Institut Sarajevo je proveo istraživanje o tome kako mediji promovisu i uočavaju kršenje ljudskih prava. Najveći broj tekstova u dnevnim novinama, radio i tv emisijama odnosio se na izbjeglice, nestala lica i slobodu kretanja, što jesu bile najizraženije, ali nikako jedine, pojave kršenja ljudskih prava. Mediji se nisu tada bavili uzurpacijom imovine, pravom na jednake uslove u obrazovanju, položajem maternjeg jezika, pritiscima na štampu, ograničavanjem slobode izražavanja itd. Ako su takve teme i našle u videokrugu novinara, onda su tretirani primjeri samo na drugoj strani.

Mnogi urednici radio ili televizijskih kuća se žale da nemaju specijaliste za ovu oblast. Naravno bilo bi puno bolje da svaka redakcija ima specijalistu za ljudska prava, vlastitog novinara ili spoljnog eksperta. Ali povrede ljudskih prava se najčešće ispoljavaju kao dio neke šire teme ili procesa, često imaju svoj dublji kontekst, pa je zato bolje reći da svaki novinar, bez obzira na svoju specijalnost, treba da informiše i istražuje povrede ljudskih prava.

Promatranje svakodnevnog života, pisanje o životnim situacijama ljudi, o njihovim potrebama i interesima, kontakt medija sa svojim korisnicima, najbolji su načini da se uoče povrede nečijih prava.

Istraživačko novinarstvo

Novinari su oduvijek budno motrili na događaje u društvu, što znači da su se oduvijek bavili istraživanjem i kopanjem po podacima. Svi su tekstovi ili prilozi na određen način istraživački, jer iziskuju istraživanje, pretraživanje po podacima, intervjuisanje i pisanje.

Kao i kod svakog teksta ili priloga, prvi korak je proučavanje teme i izvora. Pažljivo istraživanje je od suštinskog značaja, jer:

- *Uvodi novinara u jezik neke složene oblasti (u ovom slučaju ljudskih prava). Time se novinar priprema za razgovor sa stručnjacima i to mu pomaže da neprestano zapitkuje: "šta to*

znači" ili "Možete li mi objasniti tu proceduru".

- *Upućuje ga na ljude koji su ranije bili izvori za slične tekstove ili priloge.* Oni će, uglavnom, ako su već jednom razgovarali s novinarom, to ponovo učiniti.
- *Pomaže novinaru da formuliše listu pitanja.* Novinari treba da znaju koje teme žele da pokriju i na koja pitanja da dobiju odgovor.
- *Upućuje na druge članke o istoj temi.* Malo je značajnih tema koje mediji u nekom trenutku nisu pokrili. Možda neće biti članaka o pojedincima uključenim u neki događaj, ali se obično nađe nešto o datoj temi.
- *Otkriva neke dobre i neke loše stvari na koje treba obratiti pažnju tokom intervjua.* Pažljivim proučavanjem zapisa i dokumenata može se doći do dosta podataka.

Lista provjere za istraživačko izvještavanje⁴:

- Njeguajte svoje izvore. Nikad nemojte raditi na članku, pa čak i ako se radi o nekom dnevnom tekstu ili prilogu, a da nemate bar tri imenovana izvora. Manje izvora samo vas može dovesti u neprijatnu situaciju. Potrebno je raditi samo nekoliko minuta duže da bi vaš tekst ili prilog dobio dodatnih glasova.
- Pretražujte zvanična dokumenta (u ovom slučaju, sva dokumenta koja se tiču ljudskih prava).
- Budite oprezni. Provjeravajte svaku riječ.
- Nastojte da budete korektni. Ovaj metod je najvažniji tokom istraživanja, jer tek stovi ili prilozi moraju biti korektni, tačni i potpuni.
- Čitajte puno o istraživačkim radovima.

⁴ Pisanje vijesti i izvještavanje za današnje medije, Daglas A. Anderson, Brus D. Itjv

IZVJEŠTAVANJE O RAZLIČITOSTIMA

VI

Naglasak na izvještavanje o različitostima nije samo pitanje dobrog novinarstva. Korektno, precizno, jasno i sveobuhvatno izvještavanje je od vitalnog značaja za međusobno razumjevanje, brana predrasudama i izazov radikalnim političkim idejama. Između razvijanja demokratskih institucija i poštovanja različitosti postoji neraskidiva nit. Ako je uloga novinarstva da održava potrebe i aspiracije svih članova društva, onda novinarstvo mora naći načine i tehniku da to postigne - ne samo da bi zadovoljilo princip korektnosti nego kao korak naprijed, da svako dobije priliku da ravnopravno dijeli odgovornosti i prava koja proizilaze iz uloge građanina.

Takođe, baveći se više ovim temama, medijske organizacije će lakše izći iz zatvorenosti segmentarnih tržišta u čijim okovima se neke zemlje nalaze. Brzo će svi otkriti da se jačanjem pomenutih inicijativa i veza može doći do publike čijim se životima i perspektivama posvećivalo malo mjesta na medijskoj pozornici.

Izveštavanje o izbjeglicama i raseljenim licima

Ratovi u Jugoistočnoj Evropi su u prošloj deceniji uslovlili talase izbjeglica. Neke od njih su samo prešle granice i žive u susjednim zemljama, druge se kreću unutar svojih zemalja ali su beskućnici i nemaju svojih života. Nekima je pošlo za rukom da sačuvaju porodice, a mnogi su izgubili roditelje, ili supružnike, ili djecu, u vojnim napadima na civile, ili zbog bolesti, ili manje traumatičnog iskustva - preseljenja.

Ova unutrašnja emigracija dovela je do poražavajućeg socijalnog, ekonomskog stanja i političkih pritisaka u regiji gdje su se izbjeglice skrasile. U mnogim mjestima starosjedioci nisu sa dobrodošlicom dočekali imigrante. Političari nekad koriste ova podvajanja za vlastitu korist.

Novinari mogu pomoći da ova tragedija bude ublažena. Evo nekoliko savjeta iz Priručnika za izvještavanje o različitostima⁵ o tome kako izvještavati:

- *Procjenite kako medij za koji radite prilazi ovom problemu i kakvi su propusti.* Da li se izbjeglice pominju jedino kada je u pitanju kriminal? Promovišite materijal koji prati njihove napore da se

⁵ Priručnik za izvještavanje o različitostima, Institut za medije i različitosti, David Tuller, London 2003.

snadu i unaprijede svoje živote. Da li ste pisali članak u kome se političari i lokalni lideri žale na izbjeglice, a da niste dali šansu i drugoj strani?

- *Većina novinskog materijala vezana za izbjeglice odnosi se na kriminal.* Tačno je da pitanje kriminala kod izbjeglica postoji, ali u kontekstu. Šta je sa nezaposlenošću? Sa traumama? Koliko djece izbjeglice moraju hraniti? Ovo ne znači da vas neko savjetuje da opravdате kriminal, ali objasnite elemente beznađa u kojem izbjeglice žive.
- *Provedite neko vrijeme u izbjegličkim kampovima i razgovarajte sa što više ljudi.* Opišite kakvi su uslovi života. U kakvim kućama žive? Kakvu vodu piju? Da li djeca pohađaju školu? Kakva im je hrana na raspolaganju?
- *Kontaktirajte s NVO - ima, lokalnim ili međunarodnim, koji se njima bave.* Šta rade da im pomognu? Koja su glavna pitanja koja ih muče? Provedite dan sa njima.
- **Pronađite uspješne izbjeglice.** Kako su se zaposlili? Našli stan? Kako se hrane? Obrazuju djecu? Kako su to uspjeli i mogu li savjetom pomoći drugima?
- *Napišite članak o izbjeglici koji neštedimice pomaže druge.* Da li je neko organizovao lokalnu školu? Ako jeste, provedite dan sa djecom i pišite o tome. Da li neko pomaže izbjeglicama da nađu posao? Da li im neko pomaže da uspostave porodične veze koje su pokidane u haosu rata?
- *Napišite priču ili napravite prilog o psihološkoj drami izbjeglica, o zdravlju i reintegraciji.* Pitajte doktore koliki broj ovih ljudi pati od posttraumatskih stresova i drugih psiho-emotivnih problema? Da li su neke od bolesti raširene među njima i šta rade zvaničnici tim povodom?

Izvjestavanje s obzirom na etničke razlike

Etničke razlike su bez sumnje igrale izuzetno negativnu ulogu u posljednjim ratovima i konfliktima u Jugoistočnoj Evropi. Mada su religijski i drugi faktori dolijevali ulje na vatru, percepcija rivalske grupe kao "onih drugih i drugačijih", s obzirom na njihovu etničku pripadnost, rađala je najniže strasti i nasilje - što je na kraju rezultiralo tragedijom devedesetih.

I novinari su se u svim ovim prilikama našli u neprilici. Oni sami, kao članovi određene etničke grupe, nisu mogli razgraničiti pravila objektivnosti, bivajući često izloženi političkim i drugim pritiscima. Umjesto da budu objektivni oni su svoju ulogu pretvarali u zaštitničku prema vlastitoj etničkoj grupi, radije nego da kao posmatrači stoje sa strane i činjenično izvještavaju.

Ovo su samo neki savjeti iz Priručnika za izvještavanje o različitostima koji bi u budućnosti mogli pomoći novinarima u procesu uvažavanja etničkih različitosti:

- *Zaboravite priču u kojoj nemate sagovornika koji pokazuje širinu u debati.* Ako priču razvijete samo iz jednog izvora, ona je unaprijed osuđena na propast. Ako vaš izvor kritikuje jednu cijelu etničku grupu, predstavnicima te grupe bi trebalo dati šansu da odgovore. U protivnom, novinar nije ništa drugo nego kotač propagandne mašine jedne strane.
- *Birajte riječi i fraze. Moraju se izbjeći oni jezični sklopovi koji su uvriježeni kada se vrijeđaju druge nacionalnosti i narodi.* Ako navode riječi ljudi koji se pogrдно izražavaju, onda koristite navodnike ili parafrazirane takve govornike. Ovo područje jezika je vrlo osjetljivo, jer što je pogrдно za jedne, ne mora da bude pogrдно za druge, i tako da je uloga novinara da prepozna šta je šta. Ako niste sigurni u to kakav je jezik koji neko koristi, pitajte osobe na koje se te riječi odnose da li ih one vrijeđaju.
- *Njegovite izvore informacija u zajednicama koje nisu isključivo vaše.* Pozovite NVO koja ih predstavlja i zakažite sastanak. Pitajte ih o njihovim dilemama, nadama, tradicijama, strahovima. Provedite neko vrijeme na mjestima gdje se oni okupljaju - društvenim centrima, školama, pozorištima i drugdje - i razgovarajte sa što većim brojem ljudi. Uključivanje u njihovu zajednicu, koliko god može u početku izgledati nelagodno, jeste najbolji način da se dobije slika o ciljanoj grupi.
- *Zavirite u sebe i probajte raščistiti sa vlastitim predrasudama.* Svako je sklon donositi sudove o drugima, svjesno ili nesvjesno, naročito ako su oni drugi - "drugačiji". Ova je pojava razumljiva, ali korektno izvještavanje traži da raščistite sa pristrasnostima i stavite ih u stranu. Ovo je jedini način da dobro razumijete druge, njihove živote i osjećanja.
- *Događaje treba dovoditi u vezu, ne treba se samo usredivati na to ko je koga jučer napao.* Ništa se ne dešava iz čista mira. Kada dođe do etničkog sukoba, novinari to nerijetko tretiraju kao izolirane procese. Međutim, obje strane u sukobu mnogo bolje znaju šta je čemu prethodilo. Zato bi i novinar morao razumjeti uzroke i posljedice, prirodu sukoba, njegovu zaledinu kako bi čitalačka publika imala potpuniju sliku.
- *Razgovarajte sa ljudima na obje strane, a ne samo sa onima koji se predstavljaju kao lideri.* Nerijetko obični ljudi imaju drugačiji pogled na problem od onih koji se nameću kao njihovi predstavnici i tumači stvarnosti koji žele govoriti umjesto njih. Šta je to što oni zaista žele? Pitajte obične ljude da si se slažu sa politikom koja se vodi u njihovo ime i šta bi trebalo mijenjati.
- *Obratite pažnju ne samo na globalne razmjere etničkog konflikta*

nego i na manje očigledne posljedice tih sukoba. U kojoj mjeri je prisutna ta dugogodišnja trauma međuljudima? Kakve su posljedice sukoba na dužu ekonomsku i socijalnu stazu? Šta donosi budućnost zbog događaja koji se sada odvijaju?

- *Usredsredite se na civile, na one koji se ne bore, kao i na suštinu događaja.* Na kraju krajeva, svi smo mi ljudska bića i bolje će civili razumjeti međusobne strahove nego generali i političari čiji potpirujući jezik nerijetko proširuje sukob. Većina ljudi ima tu sposobnost da saosjeća sa drugim, ko god on bio, kada je u pitanju smrt djeteta, gubitak doma ili odsustvo svake nade.
- *Uvijek pokušavajte opisati događaje tačno, citirajući svoje izvore informacija a ne oslanjajući se na pridjeve kao što su "brutalan", "nehuman", "barbarski".* Novinari često padaju u iskušenje da koriste ovakve ekspresivne riječi kao način da se demonizira jedna strana, namjerno ili nenamjerno, čime uvode onu drugu stranu u slijedeći krug pakla i nasilja. Ovakav pristup je veoma jednostran.
- *Zapamtite - ostanite nepovjerljivi.* Ne dozvolite da vas iskorištava bilo koja strana u sukobu. Provjerite svaku činjenicu do kraja. Ako niste u potpunosti sigurni da je nešto tačno, ne uključujte tu informaciju u svoj tekst ili je pripišite svom izvoru ne predstavljajući to kao krajnju istinu. Kada preispitujete ono što ste čuli, sjetite se koliko je izvor bio povjerljiv u prošlosti. Neka vaša publika zna šta je više moguće o vašem izvoru informacija i njegovoj motivaciji da bi ona sama prosudila o tačnosti informacija.
- *Ignorirajte apele vlasti i svih drugih koji od vas traže da pokažete lojalnost i etničku solidarnost prema grupi kojoj pripadate.* Vaša uloga nije da plasirate stereotipe, ponašate se kao kolovođa jedne strane ili raznosite tračeve koji mogu izazvati akcije ekstremista. Vaša lojalnost i solidarnost pripada čitaocima, slušaocima i gledaocima za koje radite.
- *Mnogi ljudi su neprijateljski raspoloženi prema onima iz druge grupe zbog autoriteta političara, sveštenika i drugih koji ih pred stavljaju.* Kao novinar ne citirajte često takve ljude, posebno ako je njihov jezik uvredljiv. Ako je to potrebno, oni se uvijek mogu parafrazirati.

Multikulturalno izvještavanje

Do sada je sistematična i odgovorna uloga medija na promociji kulture manjinskih prava i jačanju međuetničke tolerancije uglavnom izostajala kako zbog općeg negativnog političkog i društvenog konteksta tako i zbog nedovoljne educiranosti i senzibiliziranosti medija, urednika i novinara za ova pitanja čak i onda kada se politički i društveni kontekst u pojedinim sredinama počeo mijenjati na bolje.

Očito da se u zemlji kulturnih i etničkih različitosti novinari suočavaju s izazovom analitičkog, dosljednog i tačnog izvještavanja, kome je u osnovi razumjevanje stvari. Na ovaj izazov mora se odgovoriti tako što će samo pokrivanje događaja biti raznoliko.

Nema magične formule koja bi obezbjedila vrhunsko pokrivanje pitanja manjina i kulturoloških problema. Međutim, evo nekih savjeta⁶:

- *Obezbjedite dosljedno, dnevno pokrivanje.* čitaocima, slušaocima i gledaocima se daje pogled na kulturu, ali i ne puni uvid u nju. Godišnje proslave ne mogu čitaocima u cijelosti da prikažu jednu zajednicu. Ona treba da se pokriva dnevno.
- *Upoznajte zajednice koje pokrivete.* Kada pišete o zajednicama, treba da prevaziđete tendenciozno prikazivanje na osnovu pozitivnih primjera.
- *Uspostavljanje multikulturološke veze i prijateljstvo.* Potražite način kako da uspostavite veze jer novinari će morati odlaze na mjesta na kojima se u početku i mogu osjećati neprijatno.
- *Prevaziđite predubjeđenje o "problematičnim ljudima".* Manjine se isuvuše često prikazuju kao "problematični ljudi", ljudi puni problema ili ljudi koji prouzrokuju probleme širem društvu.
- *U svim tekstovima ili priložima uključite izvore u dominantnu grupu.* Kada je riječ o uključivanju manjinskih izvora u dominantnu grupu, zadatak novinara je da citiraju mišljenje raznih ljudi o raznim temama.
- *Povremeno provjeravajte reprezentativnost izvora.* Prilikom analiziranja radnog učinka, neki urednici ocjenjuju da li su u određenom periodu novinari prikazali dovoljno različitih izvora. Novinare treba stalno podsjećati na značaj drugačijih izvora u različitim zajednicama da bi se tema precizno obradila.
- *Uočavajte različitosti u kulturama.* Novinari ne smiju da posma traju ljude na isti način samo zato što izgledaju isto ili imaju imena koja isto zvuče. Novinari moraju da sa stepenom razumjevanja i sofisticiranosti pristupe različitosti više kulturalnih društava.

⁶ Pisanje vijesti i izvještavanje za današnje medije, Daglas A. Anderson, Brus D. Itjuv

Lista provjere za kvalitetnije pokrivanje izvještavanja o različitostima:

- Da li sam događaj pokrio razumjevajući ga, tačno, objektivno, i izbalansirano u odnosu na sve ljude koji u njemu učestvuju?
- Kakve su moguće posljedice objavljivanja? Ko će biti pogođen, a kome će to pomoći?
- Jesam li potražio raznovrsne izvore za ovaj tekst ili prilog?
- Nastojim li da prikazem istinsku raznolikost ili tendenciozno predstavljam jednu zajednicu ili gledište na osnovu pozitivnih primjera?
- Da li sam dopustio da predrasude ograniče moje nastojanje da obuhvatim različitost?
- Jesam li fleksibilan ukoliko se fokus teksta ili priloga promjeni kada se uključe drugačiji izvori?
- Da li sam vodio računa o tome da citiram manjinske eksperte i iz oblasti koje se obično ne vezuju za određene zajednice? Vrlo je korisno napraviti listu izvora iz redova manjina.
- Jesam li otišao u manjinsku zajednicu i razgovarao s njenim stanovnicima da bih saznao šta ljudi misle i više naučio o njihovom načinu života, mogućnostima, običajima, itd?
- Da li sam pisao o dostignućima koja su sama po sebi jedna pažnje, a ne samo o "ljudima koji ruše stereotipe".
- Jesam li vodio računa o tome da nazivi nekih mjesta ne postanu sinonimi za kriminal?
- Tragajući za raznolikošću, da li sam kao novinar ostao privržen i drugim ciljevima?
- Hoću li biti u stanju da svoju odluku jasno i čestito objasnim svakome ko je dovede u pitanje a da se pri tome ne opravdam?

Najčešće novinarske greške

Uspješno istraživati i otkrivati devijantne pojave u društvu mogu samo novinari profesionalci. Naravno, to traži određenu dozu hrabrosti, upornosti i čestitosti. Samo čestit novinar visokih moralnih vrijednosti neće prešutjeti istinu, ma koliko ona bila neprijatna, niti će podleći pritisku. Takav odnos podrazumjeva potrebu za permanentnim obrazovanjem, osposobljavanjem i stručnim usavršavanjem novinara. Novinar mora da pronikne u sve tajne profesije. Ali, možda je najvažnije je ličnost samog novinara koja je uglavnom određena njegovim psiho-fizičkim karakteristikama.

Ovdje se često postavljaju pitanja koje to novinarske kriterije treba da primjeni novinar kako bi bio siguran da zaista traga za istinom, da će biti vjerodostojan i etičan. Zaključci koje je na osnovu više stotina tekstova o tzv. konfliktnim situacijama izveo tim analitičara škole žurnalizma Indian Univerziteta i Novinarske radionice Hrvatskog Novinarskog Društva govore koje su to najuočljivije novinarske greške:

- Neistinito izvještavanje (prešućavanje informacija, preneglašavanje je ili minimiziranje nekih činjenica, izmišljanje činjenica).
- Neproverene informacije (oslanjanje na nepouzdana izvora, korištenje samo jednog izvora, padanje pod uticaj autoriteta).
- Prikazivanje samo jedne strane u sukobu ili nejasnoj situaciji (nedostatak osjećaja za balansirano izvještavanje, zanemarivanje izvora jedne strane i nezavisnih i trećih izvora).
- Zloupotreba izvora informacija (netačno, iskrivljeno i tendenciozno korištenje izvora informacija, nepoštivanje pravila embarga).
- Plagijat i nepoštivanja autorstva drugih (preuzimanje tuđih tekstova bez odobrenja, nekritički odnos prema informacijama u njima, njihovo korištenje bez navođenja izvora).
- Govor mržnje (sve vrste govora kojima se širi, potiče ili opravdava rasna i nacionalna netrepeljivost, ksenofobija, anti semitizam, vjerski i drugi oblici mržnje temeljeni na netrepeljivosti).
- Političko angažovanje novinara u funkciji propagiranja određene ideologije (unošenje vlastitih ili od nekoga zahtjevnih političkih stavova u informisanje)
- Miješanje informacije i komentara (činjenice su svetost, a komentar je slobodan).
- Propagandna djelatnost (novinar se pojavljuje u ulozi informatora i istovremeno sakupljača i pisca propagandnih poruka, novinar prima mito da bi pisao šta se od njega traži).

ODGOVORNOST MEDIJA PREMA DRUŠTVU

Na izmaku 20. vijeka George Langford (Chicago Tribune) napisao je: "Postoji konsenzus među predstavnicima sedme sile da je novinarska profesija znala i za bolja vremena".

On je tada ukazao na nagli porast slučajeva u cijelom svijetu u kojima su novinari "optuživani (...) da lažu, krađu, jure da objave tekstove zasnovane na neadekvatnim izvorima i tako zloupotrebjavaju anonimne izvore".

Interesantno je da u mnogim aspektima veliki dio medija nije nikada ranije bio tako objektivan i profesionalan. Međutim, uporedo s nekontrolisano brzim razvojem tehnologije - kada preko elektronskih i on line medija događaji momentalno ulaze u milione domaćinstava i kada doslovno svi mediji žure kao nikada prije da prenesu vijesti i prije nego što se zna kakav im je kontekst - novinari sve češće dospijevaju pod žestok udar kritike javnog mnijenja.

"Korektnost današnjeg novinarstva u svijetu jeste mješavina velikih očekivanja, historijske tradicije, savremene političke kulture i pragmatičnosti kojoj novinari pribjegavaju da bi se izborili s publikom, vlasnicima i izvorima. To je jedan nestalni zbir principa i praksi, koji će promjenljivi svijet informacija stavljati na probu i iznova formulisti.

Olako donošenje sudova, koje se očitavalo u početnom izvještavanju, neprekidno lupetanje raznih komentatora na televiziji i neki neuobičajno traljavi uređivački potezi uglednih publikacija dodatno su umanjili kredibilitet kako samog medija a tako i novinara.

Profesor Univerziteta u San Diegu SAD Michael Schudson napisao je: "Korektnost današnjeg novinarstva u svijetu jeste mješavina velikih očekivanja, historijske tradicije, savremene političke kulture i prag-

matičnosti kojoj novinari pribjegavaju da bi se izborili s publikom, vlasnicima i izvorima. To je jedan nestalni zbir principa i praksi, koji će promjenljivi svijet informacija stavljati na probu i iznova formulisti. Kada se spominje korektnost možemo istaći da demokraciona linija između javnog i privatnog života, preko koje svojevrsteno neke vrste tekstova nisu mogle preći, erodirala je, a novinari su ostali da se suočavaju s vidnim zadatkom da pokrivaju događaje čija se morbidnost prenosi na svakoga ko ih dotakne. Ono u šta se nekada moglo uzdati i što je davalo kredibilitet novinarima, kao što je vjerovanje zvaničnim izvorima, više ne postoji - a time je oslabljen i autoritet novinara. Pritisak tržišta i talas informativnih i zabavnih definicija progutao je sedmu silu, ostavljajući za sobom mutne i nejasne definicije novinarstva i novinarskih standarda. A tehnologija izvještavanja određuje takav tempo blokovima vijesti da je premalo vremena za trezveno i odmjereno prosuđivanje".

Pet osnovnih preokupacija iz Priručnika izvještavanje za današnje medije⁷, a koje zalaze u samu srž novinarskog rada i same društvene odgovornosti medija:

- Način na koji se pokrivaju vijesti ne odražava adekvatno čitavu stvarnost. Javnost je uočila da novinari, tragajući za krajnjim suprotnostima kako bi u tekstove ili priloge unijeli elemente konflikta, teže da radikalno ponašanje i krajnje razmišljanje učine normalnim, a pri tome slabo obraćaju pažnju na veliko središnje polje u kojem obično javnost ima presudnu riječ.
- Nepostojanje raznolikog personala koji bi pokrivaio vijesti dovodi do toga da se propuštaju događaji, ne daje njihov kontekst i koristi jezik koji nesvjesno odražava predrasude i stereotipe. Javnost je često ukazivala na činjenicu da raznoliki kadar obezbjeđuje osjetljivost za pitanja koja bi inače bila zanemarena. Naročito je važno da predstavnici rasnih manjina učestvuju u pokrivanju događaja i odlučivanju o tome kako ih predstaviti.
- Novinari pristupaju tekstovima s unaprijed određenim predstavama o tome kako on treba da teče i kakve će biti uloge različitih izvora. Predstavnici manjina su isticali da novinari s njima kontaktiraju obično samo onda kada su rasna pitanja tema teksta/priloga. Predstavnici vlasti su se žalili na to da im se uvijek dodjeljuju iste uloge, da će ih novinari potražiti samo kada im je potreban citat koji će se uklopiti u njihovu potrebu za određenim odgovorom.
- Novinari ne posjeduju znanje o oblasti koju pokrivaju. Po mišljenju javnosti, to ima dvije značajne posljedice:
  - o Tekstovi se isuviše pojednostavljuju i često navode na pogrešne zaključke, jer novinari nisu potkovanani za suštinsko razumijevanje problema.
  - o Česte promjene novinara koji pokrivaju određeni sektor otežavaju izvorima da uspostave dugoročne odnose s njima i pomognu im da postanu autoriteti za određenu temu.
- Nastojanje da štampa i elektronski mediji objave ispravke je uza ludan posao. Javnost je često skretala pažnju na činjenicu da se u televizijskim vijestima rijetko daju ispravke.

---

⁷ Pisanje vijesti i izvještavanje za današnje medije, Daglas A. Anderson, Brus D. Itjw

Odgovornost medija **i bosanskohercegovačko društvo⁸**

Trenutno BiH ima tri javna emitera -BHRT, RTFBiH, RTRS - i tri glavna komercijalna emitera - OBN, TV Pink BiH i Mreža Plus. Nakon godina dominacije, javni emiteri su počeli da gube svoje vodeće pozicije na tržištu. Udio tri javna kanala na tržištu pao je na 32 procenta u 2005. godini i nastavio je da opada od tada. Udio komercijalnih mreža na tržištu, sa druge strane, se ravnomjerno povećavao; one sada pokrivaju oko 48 procenata tržišta. Ostali gledaoci gledaju inostrane televizijske stanice i satelitske televizijske kanale.

Iako tri glavne komercijalne mreže u BiH cvjetaju, manji komercijalni emiteri se suočavaju sa vrlo teškim uslovima. Zagonetno je kako tako veliki broj emitera (oko 20) mogu da prežive na tako ograničenom tržištu. Svuda u BiH, mnogi emiteri postoje bez bilo kakve vidljive komercijalne održivosti i čak bez bilo kakve vidljive potražnje za njihovim programskim sadržajima od strane gledalaca. Pored toga, postoji nekoliko malih opštinskih radio i TV stanica koje su heterogene po veličini, programskim sadržajima, gledaocima i finansijskoj podršci. Finansijska podrška organa vlasti lokalnim medijskim kućama u cijeloj državi, posebno na kantonalnom nivou u Federaciji BiH i opštinskom nivou u Republici Srpskoj (RS), izobličuje i tržište i potencijalno uredničku nezavisnost ovih emitera.

Mediji - a naročito elektronski mediji - igrali su važnu, iako destruktivnu, ulogu u raspadu bivše Jugoslavije i ratu koji je uslijedio. Političke vođe koje su kontrolisale lokalne dijelove državne mreže emitera bivše Jugoslavije koristili su njihove emisije za promociju etničkog nacionalizma i mržnje podsticanje straha od drugih. Međunarodna zajednica stoga smatra da je ključno, u interesu sprečavanja sukoba, spriječiti masovne medije da još jednom padnu pod uticaj zvaničnika vlasti ili vođa političkih stranaka.

Evropska komisija je 2003. godine objavila Studiju o izvodljivosti u kojoj je izložila uslove koje je BiH trebala da ispuni da bi počela pregovore sa Evropskom unijom o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju (eng. Stabilisation and Association Agreement - SAA). Ovom Studijom zahtijevalo se od BiH da učini značajan napredak u šesnaest oblasti. Jedna od njih bila je uspostavljanje jedinstvenog javnog radiotelevizijskog sistema sa upravom na državnom nivou.

Stvaranje jedinstvenog javnog radiotelevizijskog sistema u cijeloj državi zahtijevalo je od BiH, pored ostalog, da usvoji četiri zakona.

⁸ Stanje slobode medija u Bosni i Hercegovini, OSCE mart 2007.

Uspjelo se u usvajanju samo tri od njih do danas. Nedostatak četvrtog zakona nastavlja da blokira završetak ovog novog javnog radiotelevizijskog sistema. Do sada se javni radiotelevizijski sistem BiH sastojao od BHRTa, državnog javnog emitera, i od posebnih entitetskih emitera, RTFBiH i RTRSa.

Zakon o javnom radiotelevizijskom servisu, međutim, propisuje stvaranje Korporacije javnih radiotelevizijskih servisa (ili Zajedničke korporacije). Ovo treba da bude krovna organizacija koja će da pokriva sva tri javna emitera. Ona treba da odredi strategiju razvoja, koordinira tehničkim i kadrovskim potencijalom tri emitera, i da uskladi različite sisteme, politike djelovanja i procedure sadašnja tri emitera. Zakonom se takođe uspostavlja jedan odbor za javni radiotelevizijski sistem koji će rukovoditi Korporacijom javnih radiotelevizijskih servisa i sastojati se od članova izabranih od strane upravnih odbora tri emitera.

Novim zakonom se, stoga, pokušava obezbijediti okvir za jedinstveni javni radio televizijski sistem. Neke funkcije koje trenutno odvojeno obavljaju tri javna emitera bile bi centralizovane u skladu sa ovim zakonom. Među najvažnijima od njih jesu prikupljanje pretplate i prodaja reklamnog prostora. Novim zakonom bi, takođe, tri javna emitera postala jedno pravno lice, dok bi njime svaki od njih još uvijek imao određeni stepen autonomije. Ovaj politički kompromis treba omogućiti saradnju među emiterima koji su donedavno jedni drugima predstavljali konkurenciju.

Javni radiotelevizijski sistem takođe može da doprinese pomirenju među narodima u BiH. Da bi se postigao taj rezultat, međutim, novi javni radiotelevizijski sistem mora da učini sve što je u njegovoj moći da ponudi programe koji uzimaju u obzir preovladajući senzibilitet i osjetljivost u državi i da njeguje veze između naroda, uključujući i nacionalne manjine. On treba stoga, koliko god je to moguće, da postane dobro prihvaćen i prisutan u cijeloj državi, sa zajedničkim redakcijama i uredništvom različitog etničkog sastava.

Sadašnja malobrojnost gledalaca BHT1 je stoga zabrinjavajuća. Očigledno je da izbor šire javnosti ne pada na BHT1 kao glavnog javnog emitera. Bilo bi poželjno ako bi se on pojavio kao takav po završetku ujedinjenja javnog radiotelevizijskog sistema. Međutim, čak i ako se to dogodi, BHRT ne bi trebao da se nadmeće za gledaoce sa komercijalnim emiterima. Umjesto toga, kao jedini državni javni emiter, on će imati osnovnu obavezu da emituje programe čiji je cilj da poboljšaju međusobno razumijevanje, a ne da potkrepljuju takmičenje između jednog ili drugog identiteta i političkih vizija u državi.

Javni radiotelevizijski sistem takođe može da doprinese pomirenju među narodima u BiH. Novi javni radiotelevizijski sistem mora da učini sve što je u njegovoj moći da ponudi programe koji uzimaju u obzir preovladajući senzibilitet i osjetljivost u državi i da njeguje veze između naroda, uključujući i nacionalne manjine

PREPORUKE ZA VEĆU ODGOVORNOST MEDIJA U BiH⁹

- Ugrožavanje slobodnog protoka informacija predstavlja kršenje obaveza BiH prema OSCEu;
- Ni pod kakvim okolnostima javni emiter, čija je misija informirati građane neovisno o njihovom društvenom, političkom ili nekom drugom opredjeljenju, ne smije biti predmetom bojkota od strane predstavnika ili tijela vlasti;
- U slučaju da se javni zvaničnici osjete uvrijeđenim ili su nezadovoljni odnosom medija prema njima, imaju pravo podnijeti žalbu relevantnom regulatornom tijelu, a to je, u smislu emitiranja u BiH, RAK;
- Uprkos uspješnim kampanjama o podizanju svijesti u prošlosti o tome kako podnijeti žalbu, incidenti bojkota pokazuju da se takve kampanje moraju ponoviti svaki put kad novoizabrani zvaničnici dolaze na vlast;
- Predstavnik za slobodu medija poziva sve javne zvaničnike u BiH da zatraže odštetu u skladu s žalbenim mehanizmima propisanim zakonom kako bi riješili spor s medijima. Kako bi žalbeni mehanizam bio vjerodostojan, od ogromnog je značaja da ga javni zvaničnici koriste;
- Profesionalni radnici u medijima takođe imaju obavezu biti korektni, objektivni i odgovorni prema javnosti. Postojeći neovisni regulatorni mehanizmi pomažu u očuvanju takvih novinarskih standarda tako što disciplinski kažnjavaju one koji ih ne poštuju;
- Kako bi RAK funkcionirao kao vjerodostojan i popravni instrument, njegova politička i finansijska neovisnost i dalje mora biti zagarantirana; Imajući u vidu velik broj medijskih kuća koje preživljavaju na jednom ograničenom i nerazvijenom tržištu, emitovanje će vjerovatno morati proći kroz značajnu konsolidaciju u budućnosti;

- Kodeks za uređivanje televizijskog i radio programa
- Kodeks za štampu Bosne i Hercegovine
- Konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda
- Konvencija o pravima djeteta (izvodi koji se tiču medija)
- Preporuka Savjeta Evrope 1277 (1955) o migrantima, etničkim manjinama i medijima
- Preporuka Savjeta Evrope o "govoru mržnje"

Kodeks za uređivanje televizijskog i radio programa

1. Programski standardi i zahtjevi

1.1 Općenito

Program će biti u skladu sa općenito prihvaćenim civilizacijskim standardima uljudnosti, uz poštovanje etničkih, kulturnih i vjerskih razlika u Bosni i Hercegovini.

Radio i televizijske kuće neće emitirati materijal koji svojim sadržajem i tonom: (1) prenosi jasan i neposredan rizik od podsticanja etničke ili vjerske mržnje između zajednica u Bosni i Hercegovini, ili koji bi, na osnovu bilo čijeg razumnog suda, izazvao nasilje, nered i nemire, ili koji bi mogao podsticati kriminal ili kriminalne radnje.

(2) prenosi jasan i neposredan rizik od uzrokovanja javne štete: pri čemu se takva javna šteta definira kao smrt, povreda, šteta nanesena imovini ili druga vrsta nasilja, ili skretanje policijskih aktivnosti i medicinskih usluga ili aktivnosti drugih službi za održavanje javnog reda sa njihovih uobičajenih dužnosti.

1.2 Pristojnost i uljudnost

Radio i televizijske kuće će poštovati oćenite kulturne standarde pristojnosti i uljudnosti u svom programskom sadržaju i terminima emitiranja, s posebnom pažnjom posvećenju zaštiti interesa i osjetljivosti djece. Ne smije se koristiti jezik kojim bi se moglo podsticati na izazivanje nasilja, nereda ili mržnje. Mora se izbjegavati bezrazložna upotreba jezika koji može izazvati uvredu. Radio i televizijske kuće moraju imati obzira pri izboru materijala za izvještaje o posljedicama prirodnih katastrofa, nesreća ili ljudskog nasilja. Prije prezentiranja takvih scena radio i televizijske kuće moraju naći balans između želje da služe istini i želje da pokažu suosjećanje i rizika od senzacionalizma koji bi izazvao bol ili mogućnost neopravdanog ometanja privatnosti.

1.3 Vjera

Vjera i vjerske aktivnosti pripadnika različitih vjeroispovijesti se ne smiju pogrešno predstavljati, te se moraju poduzeti svi napor da se obezbijedi tačnost i korektnost vjerskih programa. Ovi programi ne smiju omalovažavati vjerska ubjedenja drugih.

1.4 Pravedno i nepristrasno uređivanje programa

Radio i televizijske kuće će osigurati adekvatnu tačnost, pravednost i nepristrasnost u uređivanju svih programa, uključujući i informativni program. One ne smiju emitirati emisije koje po bilo cijem razumnom sudu imaju namjeru da promoviraju interese jedne političke stranke ili bilo koje grupe ili pojedinca, niti da takve aktivnosti provode sistematično tokom jednog vremenskog perioda, isključujući druge stranke, grupe ili pojedince. Komentar treba da je jasno razlučiv od vijesti. Ne smije se dozvoliti da prevlada niti jedno mišljenje ili stanovište kada se radi o kontroverznim temama iz domena javne politike.

1.5 Placene političke reklame

Zabranjeno je svako plaćeno političko reklamiranje.
Izmijenjeno 8. septembra 1999 i 10. februara 2000.

1.6 Lažan ili varljiv materijal

Radio i televizijske kuće ne smiju emitirati bilo kakav lažan ili varljiv materijal za koji znaju da je lažan ili su mogle utvrditi da je lažan na osnovu zdravog razuma ili rutinskom provjerom, ili postoji opravdana osnova za pretpostavku da je lažan, te materijal koji nosi jasan i neposredan rizik nanošenja javne štete. Ako se pokaže da je materijal koji se emitira lažan, mora se što prije objaviti ispravka.

Novinari imaju etičku obavezu da zaštite izvore informacija.

2. Pravo na odgovor

Radio i televizijske kuće su dužne da omoguće pravo na odgovor kada emitiraju program koji nepravедno stavlja neku osobu u nepovoljnu poziciju, ili pod drugim okolnostima, ukoliko tako zahtijevaju principi pravednosti i nepristrasnosti.

3. Pristup informacijama i sloboda objavljivanja

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima Pristup informacijama i sloboda njihovog objavljivanja od strane radio i televizijskih kuća trebaju biti u skladu sa članom 19 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, koja navodi da "svaka osoba ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja; ovo pravo uključuje i slobodu zadržavanja mišljenja bez miješanja, te slobodu traženja, primanja i priopćavanja informacija i ideja putem bilo kojeg medija i bez obzira na granice." Evropska konvencija o ljudskim pravima.

Pristup informacijama i sloboda njihovog objavljivanja od strane radio i televizijskih kuća mogu biti podvrgnuti samo onim ograničenjima koja se navode u Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima.

Član 10 Konvencije navodi da sprovođenje slobodnog izražavanja može biti podvrgnuto "takvim formalnostima, uvjetima, ograničenjima ili kaznama, koje su propisane zakonom, te su neophodne u demokratskom društvu, u interesu nacionalne bezbjednosti, teritorijalnog integriteta ili javne sigurnosti, za sprečavanje nereda ili kriminala, za zaštitu zdravlja ili morala, za zaštitu reputacije ili prava drugih, za sprečavanje otkrivanja informacija primljenih u povjerenju, ili za očuvanje autoriteta i nepristrasnosti pravosudnog organa."

4. Poštivanje ovog kodeksa

4.1 Snimci emisija

Radio i televizijske kuće će načiniti kompletne zvučne i/ili video snimke svih emisija koje emitiraju. Ovi snimci će se čuvati minimalno 14 dana, ili duže, ukoliko to u posebnom slučaju zahtijeva IMC. Ukoliko se u roku od 14 dana nakon objavljivanja dobije zahtjev za pravo na odgovor, zahtjev za ispravku ili uvid od strane IMC-a, tada se snimak čuva do konačnog rješenja predmeta.

4.2 Sankcije

U slučaju kršenja ovog Kodeksa, IMC može primjeniti jednu ili više sljedećih sankcija:

- I. zahtjev za objavljivanjem izvinjenja
- II. izdavanje upozorenja
- III. izdavanje naloga
- IV. nametanje novčanih kazni
- V. suspenzija licence
- VI. ulazak u prostorije
- VII. pljenidba opreme
- VIII. obustavljanje aktivnosti ili

IX. ukidanje licence.

5. Pravosnažnost

5.1 Datum stupanja na snagu

Ovaj Kodeks stupa na snagu od 1. augusta 1998. godine.

5.2 Prednost u odnosu na postojeće regulative

Svojim stupanjem na snagu, ovaj Kodeks ima veću pravnu snagu od svih ostalih postojećih zakona ili propisa iz oblasti medija koji se primjenjuju u Bosni i Hercegovini, a koji nisu u skladu s njim.

5.3 Dopuna Kodeksa

Ovaj Kodeks će povremeno biti podvrgnut reviziji u svjetlu iskustva i izmjjenjenih okolnosti. Izmjene stupaju na snagu na dan usvajanja, osim ako se ovim članom ne tvrdi drugačije.

Izmijenjeno 10. februara 2000.

Član 1 - Opće odredbe: Novinari i njihove publikacije imaju obavezu prema javnosti održati visoke etičke standarde u bilo kojem trenutku i pod bilo kakvim okolnostima. Dužnost je novinara i izdavača poštovati potrebe građana za korisnim, blagovremenim i relevantnim informacijama, kao i braniti načela slobode informisanja i pravo na pravedan komentar i kritičko novinarstvo. štampa u BiH će se pridržavati opšteprihvaćenih društvenih standarda pristojnosti i poštovanja etničke, kulturne i religijske raznolikosti BiH. štampani mediji će se pridržavati standarda ljudskih prava definisanih u internacionalnim i bosansko-hercegovačkim aktima o ljudskim pravima. štampani mediji će razvijati svijest o ravnopravnosti polova i poštovanju osobnosti kao integralnog dijela ljudskih prava. štampa će štiti prava pojedinca, dok će u isto vrijeme podržavati pravo na informaciju koja služi javnom interesu. Ovaj Kodeks treba posmatrati u svjetlu oba pomenuta značenja.

Član 2 - Urednička odgovornost: Najvažnija odgovornost novinara i urednika je osigurati da njihov rad bude usmjeren ka poštovanju istine, kao i prava javnosti da sazna istinu. Novinari će u svakome trenutku obavljati svoj posao u duhu pravednosti, istinitosti i pristojnosti pri sakupljanju informacija, izvještavanju i predstavljanju mišljenja. Plagijati, falsifikovanje, namjerno prikrivanje važnih činjenica, primanje mita ili usluga koje bi uticale na rad izvještača ili urednika, najteži su moralni prekršaji ove profesije.

Član 3 - Huškanje: štampa će u svakom trenutku biti svjesna opasnosti koja se javlja kada mediji namjerno ili nehotice podstiču diskriminaciju i netoleranciju. Imajući u vidu takvu opasnost, štampa će dati sve od sebe kako ne bi huškala i/li podsticala mržnju i/li nejednakost na osnovu etničke pripadnosti, nacionalnosti, rase, religije, spola, seksualne orijentacije, bilo koje fizičke ili mentalne bolesti ili onesposobljenosti. štampa neće ni pod kakvim okolnostima podsticati krivična djela ili nasilje.

Član 4 - Diskriminacija: Novine i periodična izdanja moraju izbjeći prejudicirane i uvredljive aluzije na nečiju etničku grupu, nacionalnost, rasu, religiju, pol, seksualnu opredijeljenost, fizičku ili mentalnu bolest ili onesposobljenost. Aluzije na nečiju etničku grupu, nacionalnost, rasu, religiju, pol, seksualnu opredijeljenost, fizičku ili mentalnu bolest ili onesposobljenost će biti napravljene samo onda kada su u direktnoj vezi sa slučajem o kojemu se izvještava.

Član 4a - Ravnopravnost polova i poštovanje osobnosti: Novine i periodična izdanja će izbjegavati direktne ili indirektno komentare kojima ličnosti stavljaju u neravnan položaj ili ih diskriminišu po osnovi njihovog pola, roda, polnog identiteta, rodnoa identiteta, rodnoa izražavanja i/li seksualne orijentacije.

Član 5 - Tačnost i fer izvještavanje: Novine i periodična izdanja neće objavljivati netačne, krivonavodeće i iskrivljene materijale u vidu fotografija, tekstova ili drugih materijala. Fotografije i dokumenti ne smiju biti falsifikovani i/li korišteni na krivonavodeći način. Novinska izdanja ne smiju prikrivati i/li zadržavati bilo kakve važne informacije, čije bi obznanjivanje moglo materijalno uticati na razumijevanje čitalačke publike i tumačenje objavljenog

izvještaja. Novinari i njihove publikacije imaju profesionalnu obvezu blagovremeno ispraviti bilo koju objavljenu informaciju za koju se utvrdi da je netačna. Izvinjenje i/li ispravka će biti objavljeni s dužnim isticanjem. Novine ili periodično izdanje će uvijek izvještavati istinito i tačno o ishodu radnje poduzete u vezi s klevetom u koju su bili uključeni. Novinari će izvještavati samo na osnovu činjenica čije je porijeklo novinaru poznato. Kod izvještavanja i komentara kontroverze, novine i periodična izdanja će se potruditi saslušati i predstaviti sve strane u sporu. Ukoliko jedna strana u kontroverzi odbije da se stavi na raspolaganje novinaru, publikacija može opravdano navesti ovo dbijanje u svome izvještaju.

Član 6 - Komentar, pretpostavka i činjenica: Novine i periodična izdanja, iako su slobodni da izraze svoja gledišta, moraju napraviti jasnu razliku između komentara, pretpostavke i činjenice.

Član 7 - Mogućnost odgovora: Pravo na odgovor će biti prošireno na relevantne osobe ukoliko publikacija koja je u pitanju, procijeni da takav korak doprinosi tačnosti i nepristranosti izvještavanja. Ukoliko je ikako moguće, na raspolaganje će biti stavljena mogućnost neposrednog odgovora u istom izdanju publikacije u kojem je objavljena optužba i/li netačno navedene informacije, u dužini ne većoj od integralno objavljenog teksta.

Član 8 - Krivo predstavljanje: Novinari će koristiti samo pravedna sredstva da dođu do vijesti, dokumenata i/li fotografija. Neetički je krivo predstavljati nečiji identitet ili namjeru i koristiti se mahinacijama da bi se došlo do informacije za objavljivanje, osim u ekstremnim okolnostima i u zakonitoj formi, kada bi objavljivanje informacije dobijene na takav način jasno služilo javnome interesu. Novinari i fotografi neće dolaziti do informacija i/li fotografija putem zastrašivanja ili maltretiranja.

Član 9 - Privatnost: Štampa će izbjegavati uplitanje u nečiji privatni život, osim ako takva uplitanja nisu potrebna u interesu javnosti. Obrade tema, koje uključuju lične tragedije, će biti obzirno tretirane, a pogođenim ličnostima će se pričati diskretno i sa saosjećanjem.

Član 10 - Osobe optužene za krivična djela: Novine i periodična izdanja neće nikoga tretirati kao kriminalca prije no što je donesena sudska presuda koja to potvrđuje. Novine i periodična izdanja imaju obavezu ne donositi preuranjene sudove o krivici optužene ličnosti. Novine i periodična izdanja imaju obavezu da objave informaciju o odbacivanju optužbe ili oslobađanju ličnosti za koju su ranije objavili da je optužena ili da je suđenje počelo.

Član 10a - Zaštita svjedoka: Novine i periodična izdanja će pokazati poseban oprez kod izvještavanja o svjedocima u sudskim procesima za ratne zločine, poštujući pravila i odredbe za neimenovanje zaštićenih svjedoka. Novine i periodična izdanja će općenito izbjegavati imenovanje svjedoka u sudskim procesima za ratne zločine, kao i imenovanje njihove rodbine i prijatelja, osim ako pozivanje na njih nije neophodno za potpuno, pravično i tačno izvještavanje o sudskom postupku, i ako to neće uticati na pogrešno tumačenje istine ili tok sudskog procesa.

Član 11 - Zaštita djece i maloljetnika: U tretiranju djece i maloljetnika novinari su dužni krajnje obazrivo postupati, poštujući dobre običaje i Konvenciju

o pravima djeteta, polazeći od interesa djeteta. Novinari ne smiju intervjuisati niti fotografisati djecu mlađu od 15 godina, s pitanjima koja se odnose na porodicu djeteta, bez prisustva roditelja ili bez dozvole roditelja ili staratelja. Novinari su dužni zaštititi identitet djeteta u postupcima u kojima je inače isključena javnost. Novine i periodična izdanja oprezno i s odgovornošću smiju identifikovati djecu mlađu od 15 godina u slučajevima kada su žrtve krivičnih djela. Novine i periodična izdanja ne smiju ni pod kakvim okolnostima identifikovati djecu mlađu od 15 godina koja su umiješana u kriminalne slučajeve kao svjedoci ili optuženi.

Član 12 - Reklamiranje i sponzorisanje: Reklame, političke reklame i sponzorisani materijali (Članci i dodaci) moraju biti razdvojeni od uredničkoga sadržaja i jasno označeni kao ono što jesu. Sponzorisani materijali moraju jasno ukazivati na izvor sponzorisanja.

Član 13 - Povjerljivost izvora informacija: Kada god je to moguće, novinari se trebaju oslanjati na otvorene, identifikovane izvore informacija. Ovakvi izvori trebaju biti pretpostavljeni anonimnim izvorima, čije poštenje i tačnost javnost ne može ocijeniti. Novinari, međutim, imaju obavezu štiti identitet onih koji daju informacije u povjerenju, bez obzira na to da li su ili ne te ličnosti izričito zahtijevale povjerljivost.

Član 14 - Autorska prava: štampa može koristiti razumne sažetke s ograničenim citatima, materijale iz drugih publikacija ili nosilaca autorskih prava, bez izričite dozvole za to, sve dok je izvor naznačen na odgovarajući način. Značajna upotreba ili reprodukcija materijala zaštićenog autorskim pravima zahtijeva izričitu dozvolu nositelja autorskoga prava, osim ako takva dozvola nije navedena u samome materijalu.

Član 15 - Interes javnosti: Interes javnosti, u značenju ovog Kodeksa treba biti definisana kao postupak i/li informacija kojima je namjera pomoći javnosti u donošenju ličnog mišljenja i odluka o pitanjima i događajima, uključujući i napore otkrivanja krivičnog djela ili prekršaja, te spriječiti zavođenje javnosti nekom izjavom ili postupkom pojedinca ili organizacije.

Član 16 - Žalbe: Svako će izdanje svake publikacije na prigodnom mjestu sadržavati: ime, adresu, broj telefona, broj faksa i internet/e-mail adresu odgovornoga izdavača i urednika, kojima mogu biti upućivane žalbe i prigovori na pisanje štampanih izdanja. Podnosilac žalbe, koji tvrdi da je u izvještavanju došlo do kršenja ovog Kodeksa, obratit će se izdavaču ili uredniku odgovornom za publikaciju o kojoj se radi, demantijem ne dužim od izvorno objavljenog članka.

Konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda

Vlade potpisnice, kao Članice Savjeta Evrope, Imajući u vidu Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima, koju je Generalna skupština Ujedinjenih naroda proglasila 10. decembra 1948. godine;

Smatrajući da ova deklaracija ima za cilj da učini sigurnim univerzalno i stvarno priznavanje i poštovanje u njoj proklamiranih prava;

Smatrajući da je cilj Savjeta Evrope da se ostvari veće jedinstvo među njegovim Članicama i da je jedan od načina postizanja tog cilja očuvanje i daljnje provođenje ljudskih prava i osnovnih sloboda;

Potvrđujući ponovo svoju duboku vjeru u one osnovne slobode koje čine temelje pravde i mira u svijetu, a koje se s jedne strane najbolje štite stvarnom političkom demokracijom a s druge zajedničkim shvaćanjem i poštivanjem ljudskih prava o kojima ovise;

Odlučne kao vlade evropskih zemalja s istim strijmljenjima i zajedničkim naslijeđem političkih tradicija, ideala, slobode i vladavine prava, da preduzmu prve korake ka zajedničkom provođenju određenih prava navedenih u Univerzalnoj deklaraciji;
Saglasile su se o slijedećem:

Član 1

Obaveza poštovanja ljudskih prava

Visoke strane ugovornice jamče svim licima pod svojom jurisdikcijom prava i slobode utvrđene u Dijelu I. ove konvencije.

Dio I

Prava i slobode

Član 2

Pravo na život

1. Pravo na život svakog čovjeka zaštićeno je zakonom. Niko ne može biti namjerno lišen života, osim kod izvršenja smrtne kazne po presudi suda, kojom je proglašen krivim za zločin za koji je ova kazna predviđena zakonom.
2. Lišenje života nije u suprotnosti sa ovim Članom ako proizilazi iz upotrebe sile koja je apsolutno neophodna:
  - a. u odbrani svakog pojedinca od nezakonitog nasilja;
  - b. prilikom zakonitog lišenja slobode ili sprječavanja bjekstva osobe koja je zakonito lišena slobode;
  - c. u akciji preduzetoj, u skladu sa zakonom, radi gušenja nemira ili pobune.

Član 3

Zabrana mučenja

Niko neće biti podvrgnut torturi, neljudskom ili ponižavajućem postupku ili kažnjavanju.

Član 4

Zabrana ropstva i prinudnog rada

1. Niko neće biti držan u ropstvu ili položaju ropске zavisnosti.

2. Niko neće biti primoravan da obavlja prinudni ili obavezni rad.
3. Za potrebe ovog Člana izraz “prinudni ili obavezni rad” ne uključuje:
  - a. bilo koji rad koji se normalno zahtijeva od osobe koja se nalazi u zatvoru u skladu sa odredbama Člana 5. ove konvencije, ili za vrijeme uvjetnog otpusta;
  - b. bilo koju službu vojne prirode ili, u slučaju odbijanja služenja vojne obaveze u zemljama gdje se to dozvoljava, bilo koju drugu službu umjesto obaveznog služenja vojne obaveze;
  - c. bilo koju službu koja se zahtijeva u slučaju izvanredne situacije ili katastrofe koja ugrožava život ili blagostanje zajednice;
  - d. bilo koji rad ili službu koji su dio uobičajenih građanskih obaveza.

Član 5

Pravo na slobodu i sigurnost

1. Svako ima pravo na slobodu i sigurnost ličnosti. Niko ne smije biti lišen slobode izuzev u niže navedenim slučajevima i u skladu sa zakonom propisanim postupkom:
  - a. zakonitog lišenja slobode po presudi nadležnog suda;
  - b. zakonitog hapšenja ili lišenja slobode zbog nepovिनovanja zakonitom nalogu suda ili u cilju osiguranja izvršenja bilo koje obaveze propisane zakonom;
  - c. zakonitog hapšenja ili lišenja slobode radi privođenja nadležnoj sudskoj vlasti, kada postoji opravdana sumnja da je ta osoba izvršila krivično djelo ili kada postoje valjani razlozi da se osoba spriječi da izvrši krivično djelo ili da, nakon izvršenja krivičnog djela, pobjegne;
  - d. lišenja slobode maloljetnika, prema zakonitom nalogu, radi odgajanja pod nadzorom ili zakonitog pritvaranja zbog privođenja nadležnoj vlasti;
  - e. zakonitog lišenja slobode osoba da bi se spriječilo širenje neke zarazne bolesti, pritvaranja mentalno oboljelih osoba, alkoholičara ili narkomana ili skitnica;
  - f. zakonitog hapšenja ili lišenja slobode osobe u cilju sprječavanja ilegalnog ulaska u zemlju ili osobe protiv koje je u toku postupak deportacije ili ekstradicije.
2. Svako ko je uhapšen bit će odmah obaviješten, na jeziku koji razumije, o razlozima hapšenja i o svim optužbama protiv njega.
3. Svako ko je uhapšen ili lišen slobode prema odredbama stava 1(c) ovog Člana mora odmah biti izveden pred sudiju ili drugo službeno lice zakonom ovlašteno da vrši sudsku vlast i mora imati pravo na suđenje u razumnom roku ili na puštanje na slobodu do suđenja. Puštanje na slobodu može se uvjetovati garancijama o pojavljivanju na suđenju.
4. Svako kome je uskraćena sloboda hapšenjem ili lišavanjem slobode ima pravo uložiti žalbu sudu kako bi sud, u kratkom roku, razmotrio zakonitost lišavanja slobode i ukoliko ono nije bilo zakonito naložio oslobađanje.
5. Svako ko je bio žrtva hapšenja ili lišavanja slobode protivno odredbama ovog Člana ima pravo na obeštećenje.

Član 6

Pravo na pravično suđenje

1. Prilikom utvrđivanja građanskih prava i obaveza ili osnovanosti bilo kakve krivične optužbe protiv njega, svako ima pravo na pravično suđenje i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim, zakonom ustanovljenim sudom. Presuda se izriče javno, ali se novinari i javnost mogu isključiti s čitavog ili jednog dijela suđenja u interesu

morala, javnog reda ili nacionalne sigurnosti u demokratskom društvu, kada to nalažu interesi maloljetnika ili zaštite privatnog života strana u sporu, ili kada to sud smatra izričito neophodnim zato što bi u posebnim okolnostima publicitet mogao nanijeti štetu interesima pravde.

2. Svako ko je optužen za krivično djelo smatra se nevinim dok se njegova krivica po zakonu ne dokaže.
3. Svako ko je optužen za krivično djelo ima sljedeća minimalna prava:
  - a. da odmah, na jeziku koji razumije, bude detaljno obaviješten o prirodi i razlogu optužbe protiv njega;
  - b. da mu se osiguraju vrijeme i uvjeti neophodni za pripremanje odbrane;
  - c. da se brani sam ili uz pomoć branioca koga sam izabere ili da, ukoliko ne raspolaže sredstvima da plati branioca, da ga dobije besplatno, kada to nalažu interesi pravde;
  - d. da sam ispituje ili zahtijeva ispitivanje svjedoka optužbe i da se prisustvo i saslušanje svjedoka odbrane odobri pod uvjetima koji važe i za svjedoka optužbe;
  - e. da koristi besplatnu pomoć tumača ukoliko ne razumije ili ne govori jezik koji se koristi na sudu.

Član 7

Kažnjavanje samo na osnovu zakona

1. Niko se ne može smatrati krivim za krivično djelo nastalo činjenjem ili nečinjenjem koje nije predstavljalo krivično djelo u vrijeme izvršenja, prema nacionalnom ili međunarodnom pravu. Isto tako, izrečena kazna neće biti teža od one koja se primjenjivala u vrijeme izvršenja krivičnog djela.
2. Ovaj član ne utječe na suđenje ili kažnjavanje bilo koje osobe koja je kriva za činjenje ili nečinjenje, ako je to djelo u vrijeme izvršenja predstavljalo krivično djelo prema općim pravnim načelima priznatim kod civiliziranih naroda.

Član 8

Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

1. Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske.
2. Javna vlast se ne miješa u vršenje ovog prava, osim ako je takvo miješanje predviđeno zakonom i ako je to neophodna mjera u demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti, javne sigurnosti, ekonomske dobrobiti zemlje, sprječavanja nereda ili sprječavanja zločina, zaštite zdravlja i morala ili zaštite prava i sloboda drugih.

Član 9

Sloboda misli, savjesti i vjeroispovijesti

1. Svako ima pravo na slobodu misli, savjesti i vjere: ovo pravo uključuje slobodu da promjeni vjeru ili uvjerenje i slobodu, sam ili zajedno sa drugima i javno ili privatno, da manifestira svoju vjeru ili uvjerenje, obredom, propovijedanjem i vršenjem vjerskih dužnosti i rituala.
2. Sloboda manifestiranja svoje vjere ili svojih uvjerenja će podlijevati samo onim ograničenjima predviđenim zakonom i koja su neophodna u demokratskom društvu u interesu javne sigurnosti, zaštite javnog poretka, zdravlja ili morala ili zaštite prava i sloboda drugih.

Član 10

Sloboda izražavanja

1. Svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu mišljenja i slobodu primanja i prenošenja informacija i ideja, bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj član ne sprječava države da

- zahtijevaju dozvole za rad od radio, televizijskih i filmskih kompanija.
2. Ostvarivanje ovih sloboda, budući da uključuje obaveze i odgovornosti, može podlijevati takvim formalnostima, uvjetima, ograničenjima ili sankcijama predviđenim zakonom i koje neophodne u demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti, teritorijalnog integriteta ili javne sigurnosti, sprječavanja nereda ili zločina, zaštite zdravlja i morala, ugle da ili prava drugih, sprječavanja širenja povjerljivih informacija ili u intere su očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.

Član 11

Sloboda okupljanja i udruživanja

1. Svako ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja s drugima, uključujući i pravo osnivanja sindikata i pridruživanja sindikatima zbog zaštite svojih interesa.
2. Ova prava neće biti ograničena izuzev na način propisan zakonom i koji je neohodan u demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti ili javne sigurnosti, u cilju sprječavanja nereda ili zločina, zaštite zdravlja ili morala ili zaštite prava sloboda drugih. Ovim Članom se ne zabranjuje uvođenje zakonitih ograničenja na ona prava koja uživaju pripadnici oružanih snaga, policije ili državne administracije.

Član 12

Pravo na sklapanje braka

Od trenutka kada postanu sposobni za brak, muškarac i žena imaju pravo da stupe u brak i zasnuju porodicu prema nacionalnim zakonima kojima se regulira ostvarivanje ovog prava.

Član 13

Pravo na djelotvorni pravni lijek

Svako čija su prava i slobode, priznata ovom konvencijom, narušena ima pravo na pravni lijek pred nacionalnim vlastima, čak i onda kada su povredu ovih prava i sloboda učinila lica u vršenju svoje službene dužnosti.

Član 14

Zabrana diskriminacije

Uživanje prava i sloboda predviđenih ovom konvencijom osigurava se bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, kao što su spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza sa nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status.

Član 15

Odstupanje u vanrednim okolnostima

1. U doba rata ili druge javne opasnosti koja prijete opstanku nacije, svaka visoka strana ugovornica može preduzeti mjere koje odstupaju od njenih obaveza po ovoj konvenciji, i to u najnužnijoj mjeri koju zahtijeva hitnost situacije, s tim da takve mjere ne budu u neskladu s njenim drugim obavezama prema međunarodnom pravu.
2. Prethodna odredba ne dopušta odstupanje od Člana 2. osim u pogledu smrti prouzrokovane zakonitim ratnim postupcima, ili Člana 3. i 4, stav 1. i Člana 7.
3. Svaka visoka strana ugovornica koja koristi svoje pravo da odstupa od odredbi Konvencije obavještava u potpunosti Generalnog sekretara Savjeta Evrope o mjerama koje preduzima i razlozima za njih. Ona, također, obavještava Generalnog sekretara Savjeta Evrope kada takve mjere prestaju djelovati i kada se odredbe Konvencije ponovo počinju u potpunosti primjenjivati.

Član 16

Ograničenja političke aktivnosti stranaca

Nijedna od odredbi iz Članova 10, 11. i 14. neće se tumačiti tako da sprječava visoke strane ugovornice da ograničavaju političku djelatnost stranaca.

Član 17

Zabrana zloupotrebe prava

Ništa u ovoj konvenciji ne može se tumačiti tako da podrazumijeva pravo bilo koje države, grupe ili lica da se upuste u neku djelatnost ili izvrše neki čin koji je usmjeren na poništavanje bilo kog od navedenih prava i sloboda ili na njihovo ograničavanje u većoj mjeri od one koja je predviđena Konvencijom.

Član 18

Granice korišćenja ograničenja prava

Ograničenja za navedena prava i slobode, dozvoljena prema ovoj konvenciji, neće se primjenjivati u bilo koje druge svrhe osim onih za koje su predviđena.

Dio II

Evropski sud za ljudska prava

Član 19

Uspostavljanje Suda

Da bi se osiguralo poštivanje obaveza koje su visoke strane ugovornice u Konvenciji i njenim protokolima preuzele, bit će uspostavljen Evropski sud za ljudska prava (u daljem tekstu "Sud"). Sud će djelovati na trajnoj osnovi.

Član 20

Broj sudija

Broj sudija koje će sačinjavati Sud bit će jednak broju visokih strana ugovornica.

Član 21

Uvjeti za obavljanje službe

1. Sudije moraju imati visoki moralni ugled i posjedovati kvalifikacije potrebne za obavljanje visokih sudskih funkcija, odnosno biti priznati pravni stručnjaci.
2. Sudije djeluju u ličnom svojstvu.
3. Tokom svog mandata sudije se ne mogu baviti poslovima koji su inkompatibilni s njihovom nezavisnošću, nepristrasnošću ili zahtjevima stalne službe; sva pitanja u vezi s primjenom ovog stava rješava Sud.

Član 22

Izbor sudija

1. U odnosu na svaku visoku stranu ugovornicu sudije bira Parlamentarna skupština većinom glasova sa liste od tri kandidata koje imenuje visoka strana ugovornica.
2. Isti postupak se primjenjuje za popunu Suda u slučaju pristupanja novih visokih strana ugovornica, kao i prilikom popunjavanja upražnjenih mjesta.

Član 23

Trajanje mandata

1. Sudije se biraju na period od šest godina. Oni se mogu ponovo birati. Međutim, mandat jedne polovine sudija izabranih na prvim izborima ističe poslije tri godine.
2. Sudije čiji mandat ističe na kraju početnog trogodišnjeg perioda žrijebom određuje Generalni sekretar Savjeta Evrope neposredno poslije izbora.
3. Da bi se osiguralo da se, koliko je to moguće, mandat jedne polovine sudija obnavlja svake tri godine, Parlamentarna skupština može prije svakih slijedećih izbora odlučiti da mandat ili mandati jednog ili više sudija ne bude duži ili kraći od šest godina, ali ne duži od devet niti kraći od tri godine.

4. U slučaju kad se radi o više mandata, a Parlamentarna skupština primjenjuje prethodni stav, Generalni sekretar Savjeta Evrope žrijebom raspoređuje mandate neposredno poslije izbora.
5. Sudija izabran na mjesto sudije čiji mandat nije istekao obavlja dužnost svog prethodnika do okončanja njegovog mandata.
6. Sudiji mandat ističe kada navršši sedamdeset godina.
7. Sudije ostaju na dužnosti dok ne budu zamijenjeni. Međutim, oni nastavljaju da rade na predmetima koje su već uzeli u razmatranje.

Član 24

Razriješenje

Sudija se ne može razriješiti svoje funkcije dok druge sudije ne odluče dvotrećinskom većinom da on više ne ispunjava potrebne uvjete.

Član 25

Sekretarijat i pravni saradnici

Sud ima sekretarijat čije se funkcije i organizacija određuju Poslovníkom Suda. Sudu pomažu pravni saradnici.

Član 26

Plenum Suda

Sud u Plenumu:

- a. bira predsjednika i jednog ili dva potpredsjednika Suda na period od tri godine; oni se mogu ponovo birati;
- b. ustanovljava vijeća za utvrđeni vremenski period;
- c. bira predsjednike vijeća suda; oni se mogu ponovo birati;
- d. usvaja poslovnik Suda; i
- e. bira sekretara Suda i jednog ili više njegovih zamjenika.

Član 27

Komiteti, vijeća i Veliko vijeće

1. Sud razmatra predmete u komitetima od tri sudije, vijećima od sedam sudija i u Velikom vijeću od sedamnaest sudija. Vijeća suda uspostavljaju komitete za utvrđeni vremenski period.
2. Ex officio u sastav vijeća i Velikog suda ulazi sudija izabran sa liste zainteresirane države ili, ako takvog nema ili nije u mogućnosti da učestvuje u radu, drugo lice po njenom izboru koje će obavljati sudsku funkciju.
3. U sastav Velikog vijeća također ulaze predsjednik Suda i potpredsjednici, predsjednici vijeća i druge sudije izabrane u skladu s poslovnikom Suda. Kada se predmet iznese pred Veliko vijeće na osnovu Člana 43, nijedan sudija iz vijeća koje je donijelo presudu neće učestvovati u radu Velikog vijeća, s izuzetkom predsjednika vijeća i sudije koji je predstavljao zainteresirane države članice.

Član 28

Izjave odbora o neprihvatljivosti

Komiteo može jednoglasnom odlukom da proglasi neprihvatljivom ili da skine s liste predmeta pojedinačnu predstavku podnijetu na osnovu Člana 34, ako se takva odluka može donijeti bez daljnog ispitivanja. Ova odluka je konačna.

Član 29

Odluke vijeća o prihvatljivosti i osnovanosti

1. Ako nije donijeta odluka u skladu sa Članom 28. vijeće odlučuje o prihvatljivosti i osnovanosti pojedinačnih predstavki podnijetih na osnovu Člana 34.
2. Vijeće odlučuje o prihvatljivosti i osnovanosti međudržavnih predstavki podnijetih na osnovu Člana 33.
3. Odluka o prihvatljivosti se donosi posebno osim kada Sud, u izuzetnim slučajevima, drukčije odluči.

Član 30

Ustupanje nadležnosti Velikom vijeću

Ako se povodom predmeta koji vijeće razmatra pokrene neko ozbiljno pitanje od značaja za tumačenje Konvencije ili protokola uz nju, ili ako rješenje pitanja pred vijećem može da dovede do rezultata koji nije u saglasnosti s nekom prethodno donijetom odlukom Suda, vijeće može sve dok ne donese presudu, da ustupi nadležnost Velikom vijeću, izuzev kada se tome protivu jedna od stranaka u sporu.

Član 31

Ovlašćenje Velikog vijeća

Veliko vijeće:

- odlučuje o predstavkama podnijetim na osnovu Člana 33. ili Člana 34, kada mu neko vijeće ustupi nadležnost na osnovu Člana 30. ili kada mu je predmet upućen na osnovu Člana 43;
- razmatra zahtjeve za savjetodavna mišljenja podnijeta na osnovu Člana 47.

Član 32

Nadležnost Suda

- Nadležnost Suda se proteže na sva pitanja koja se tiču tumačenja i primjene ove konvencije i protokola uz nju, a koja su mu upućena na osnovu Člana 33, 34. i 47.
- U slučaju spora da li je Sud nadležan, odlučuje Sud.

Član 33

Međudržavni sporovi

Svaka visoka strana ugovornica može ukazati Sudu na svaku povredu odredbi Konvencije ili protokola uz nju koju je navodno počinila neka druga strana ugovornica.

Član 34

Pojedinačne predstavke

Sud može da prima predstavke od svake osobe, nevladine organizacije ili grupe lica koji tvrde da su žrtve povrede prava ustanovljenih Konvencijom ili protokolima uz nju, učinjene od strane neke visoke strane ugovornice. Visoke strane ugovornice obavezuju se da ni na koji način ne ometaju stvarno rješenje ovog prava.

Član 35

Uvjeti prihvatljivosti

- Sud može uzeti predmet u postupak tek kada se iscrpe svi unutrašnji pravni lijekovi, u skladu sa općepriznatim načelima međunarodnog prava, i u roku od šest mjeseci od dana kada je donijeta pravosnažna odluka.
- Sud ne postupa po pojedinačnoj predstavi podnijetoj na osnovu Člana 34. koja je: anonimna; ili u suštini istovjetna s pitanjem koje je sud već razmatrao, ili koja je već podnijeta nekoj drugoj međunarodnoj instanci radi ispitivanja, odnosno rješavanja, a ne sadrži nove relevante činjenice.
- Sud proglašava neprihvatljivom svaku pojedinačnu predstavku podnijetu na osnovu Člana 34. za koju smatra da je inkompatibilna s odredbama Konvencije ili protokola uz nju, očigledno neosnovana, ili predstavlja zloupotrebu prava na predstavku.
- Sud odbacuje svaku predstavku koju smatra neprihvatljivom u smislu ovog Člana. On to može učiniti u svakoj fazi postupka.

Član 36

Intervencija treće strane

- Visoka strana ugovornica čiji je podnosilac predstavke državljanin ima

pravo da podnese pisani podnesak i učestvuje u saslušanju u svim predmetima pred vijećem ili Velikim vijećem.

2. Predsjednik Suda može u interesu ispravnog postupanja pozvati visoku stranu ugovornicu koja nije strana u postupku ili svako zainteresirano lice koje nije podnosilac predstavke da podnesu pisani podnesak ili uzmu učešća u saslušanju.

Član 37

Skidanje predstavki

1. Sud u svakoj fazi postupka može odlučiti da skine predstavku sa liste predmeta ako se na osnovu okolnosti može zaključiti: da podnosilac predstavke ne namjerava da dalje učestvuje u postupku; ili da je predmet razriješen; ili da iz svakog drugog razloga koji Sud utvrdi nije više opravdano nastaviti sa ispitivanjem predstavke.
1. Međutim, Sud nastavlja s ispitivanjem predstavke ako je to potrebno radi poštovanja ljudskih prava ustanovljenih Konvencijom i protokolima uz nju.
2. Sud može odlučiti da predstavku vrati na svoju listu predmeta ako smatra da okolnosti to opravdavaju.

Član 38

Ispitivanje predmeta i postupak prijateljskog rješenja

1. Ako Sud proglaši predstavku prihvatljivom, on:
  - a. nastavlja ispitivanje predmeta zajedno s predstavnicima stranaka i , ako je to potrebno, preuzima istragu, za čije će mu efikasno provođenje države u pitanju pružiti sve potrebne olakšice.
  - b. stavlja se na raspoložnje zainteresiranim stranama u sporu kako bi se postiglo prijateljsko rješenje zasnovano na poštovanju ljudskih prava utvrđenih Konvencijom i protokolima uz nju.
2. Postupak koji se vodi na osnovu stava 1.b povjerljive je prirode.

Član 39

Postizanje prijateljskog rješenja

Ako se postigne prijateljsko rješenje, Sud skida predmet sa svoje liste odlukom koja sadrži kratak opis činjenica i postignutog rješenja.

Član 40

Javna rasprava i pristup dokumentima

1. Rasprave su javne, osim kada Sud u posebnim okolnostima odluči drukčije.
2. Dokumenti deponirani kod Sekretara dostupni su javnosti, osim kada predsjednik Suda odluči drukčije.

Član 41

Pravično zadovoljstvo

Kada Sud utvrdi prekršaj Konvencije ili Protokola uz nju, a unutrašnje pravo visoke strane ugovornice u pitanju omogućava samo dijelomičnu odštetu, Sud će, ako je to potrebno, pružiti pravično zadovoljenje oštećenoj stranci.

Član 42

Presude vijeća

Presude vijeća postaju pravosnažne u skladu s odredbama Člana 44, stav 2.

Član 43

Obraćanje Velikom vijeću

1. U roku od tri mjeseca od dana donošenja presude vijeća svaka stranka može, u posebnim slučajevima, da zahtijeva da se predmet iznese pred Veliko vijeće.
2. Odbor od pet sudija Velikog vijeća prihvatit će zahtjev ako se predmet tiče nekog ozbiljnog pitanja vezanog za tumačenje Konvencije ili ozbiljnog pitanja od opće važnosti.

3. Ako odbor prihvati zahtjev, Veliko vijeće odlučuje o predmetu presudom.

Član 44

Konačna presuda

1. Presuda Velikog vijeća je konačna.
2. Presuda vijeća postaje konačna:
  - a. kada stranke izjave da neće zahtijevati da se predmet iznese pred Veliko vijeće; ili
  - b. tri mjeseca poslije donošenja presude, ako se ne zatraži da se predmet iznese pred Veliko vijeće; ili
  - c. kada odbor Velikog vijeća odbije zahtjev za razmatranje na osnovu Člana 43.
3. Konačna presuda se objavljuje.

Član 45

Obrazloženje presuda i odluka

1. Obrazloženje se daje za presude i za odluke kojima se predstavka proglašava prihvatljivom ili neprihvatljivom.
2. Ako presuda u cijelosti ili u jednom svom dijelu ne predstavlja jednoglasno mišljenje sudija, svaki sudija ima pravo da iznese izdvojeno mišljenje.

Član 46

Obaveznost i izvršenje presuda

1. Visoke strane ugovornice preuzimaju obavezu da se povinuju konačnoj presudi Suda u svakom predmetu u kome su stranke.
2. Konačna odluka Suda se dostavlja Komitetu ministara koji nadgleda njeno izvršenje.

Član 47

Savjetodavna mišljenja

1. Na zahtjev Komiteta ministara Sud može da daje savjetodavna mišljenja o pravnim pitanjima koja se tiču tumačenja Konvencije i Protokola uz nju.
2. Takva mišljenja se ne mogu baviti pitanjima koja se odnose na sadržaj ili obuhvat prava i sloboda ustanovljenih Dijelom i Konvencijom i protokolima uz nju, kao ni bilo kojim drugim pitanjem koje bi Sud ili Komitet ministara mogli da razmatraju u vezi s postupcima koji se mogu pokrenuti u skladu sa Konvencijom.
3. Za odluke Komiteta ministara da zahtijeva savjetodavno mišljenje Suda potrebna je većina glasova predstavnika koji učestvuju u radu Komiteta.

Član 48

Savjetodavna nadležnost Suda

Sud odlučuje da li zahtjev za davanje savjetodavnog mišljenja koji podnese Komitet ministara spada u njegovu nadležnost određenu Članom 47.

Član 49

Obrazloženje savjetodavnih mišljenja

1. Savjetodavna mišljenja Suda se obrazlažu.
2. Ako savjetodavno mišljenje u cijelosti ili jednom svom dijelu ne predstavlja jednoglasno mišljenje sudija, svaki sudija ima pravo da iznese izdvojeno mišljenje.
3. Savjetodavna mišljenja Suda dostavljaju se Komitetu ministara.

Član 50

Troškovi Suda

Troškove Suda snosi Savjet Evrope.

Član 51

Privilegije i imuniteti sudija

Tokom vršenja svoje dužnosti sudije uživaju privilegije i imunitete predviđene Članom 40. Statuta Savjeta Evrope i sporazumima donijetim na osnovu njega.

Dio III

Razne odredbe

Član 52

Upiti Generalnom sekretaru

Po prijemu zahtjeva Generalnog sekretara Savjeta Evrope, svaka visoka strana ugovornica dostavlja traženo objašnjenje o načinu na koji se u njenom unutrašnjem pravu osigurava stvarna primjena svake od odredbi ove konvencije.

Član 53

Osiguranje postojećih ljudskih prava

Ništa u ovoj konvenciji neće se tumačiti kao ograničavanje ili derogiranje bilo kojih ljudskih prava i osnovnih sloboda koje mogu biti osigurane zakonima bilo koje visoke strane ugovornice ili bilo kojim drugim sporazumom čija je ona članica.

Član 54

Ovlašćenja Komiteta ministara

Ništa u ovoj konvenciji nije na štetu ovlasti Komiteta ministara utvrđenih Statutom Savjeta Evrope.

Član 55

Isključenje drugih načina za rješavanje spora

Visoke strane ugovornice saglasile su se da se neće koristiti, osim u slučaju posebnog sporazuma, postojećim međusobnim ugovorima, konvencijama ili deklaracijama u cilju podnošenja putem žalbe na spor koji proizilazi iz tumačenja ili primjene ove konvencije da bi ga riješile drugim sredstvima rješavanja od onih predviđenih ovom konvencijom.

Član 56

Teritorijalna primjena

1. Svaka država može, prilikom ratifikacije, ili u svako drugo vrijeme kasnije, izjaviti putem notifikacije upućene Generalnom sekretaru Savjeta Evrope da se ova konvencija, pod rezervom stava 4 ovog Člana, primjenjuje na sve ili samo na neku teritoriju čiji su međunarodni odnosi u njenoj nadležnosti.
2. Konvencija će se primjenjivati na teritoriju ili teritorije navedene u notifikaciji poslije trideset dana od dana kada je notifikaciju primio Generalni sekretar Savjeta Evrope.
3. Odredbe ove konvencije bit će primijenjene na tim teritorijama, s dužnom pažnjom u odnosu na lokalne potrebe.
4. Svaka država koja je dala izjavu u skladu s prvim stavom ovog Člana može, u svako doba kasnije, izjaviti, u ime jedne ili više teritorija na koje se ova izjava odnosi, da je Sud nadležan da prima podneske pojedinaca, nevladinih organizacija ili grupa pojedinaca u skladu sa Članom 34. ove konvencije.

Član 57

Rezerve

1. Svaka država može, prilikom potpisivanja ove konvencije ili deponiranja instrumenta o ratifikaciji, izjaviti određenu rezervu u vezi sa svakom pojedinom odredbom Konvencije, u mjeri u kojoj bilo koji zakon koji je na snazi na njenoj teritoriji nije u saglasnosti s tom odredbom. Ovaj Član ne dozvoljava rezerve općeg karaktera.
2. Svaka rezerva izražena na osnovu ovog Člana sadrži kratak prikaz zakona u pitanju.

Član 58

Otkazivanje

1. Visoka strana ugovornica može otkazati ovu konvenciju samo po isteku roka od pet godina od dana kada je postala članica i šest mjeseci nakon obavijesti sadržane u notifikaciji upućenoj Generalnom sekretaru Savjeta Evrope, koji o tome obavještava ostale visoke strane ugovornice.
2. To otkazivanje ne oslobađa visoku stranu ugovornicu na koju se ovo odnosi od, njenih obaveza prema ovoj konvenciji u pogledu bilo kog čina kojim bi se te obaveze kršile prije datuma stupanja otkaza na snagu.
3. Svaka visoka strana ugovornica koja prestaje da bude članica Savjeta Evrope prestaje da bude članica ove konvencije pod istim uvjetima.
4. Prema odredbama iz prethodnih stavova, Konvencija se može otkazati za svaku teritoriju na koju je primjenjivana na osnovu člana 56.

Član 59

Potpis i ratifikacija

1. Ova konvencija je otvorena za potpisivanje članicama Savjeta Evrope. Ona podliježe ratifikaciji. Ratifikacije se deponiraju kod Generalnog sekretara Savjeta Evrope.
2. Konvencija stupa na snagu pošto je deponirano deset instrumenata o ratifikaciji.
3. Za svaku potpisnicu koja ratifikaciju izvrši kasnije, Konvencija stupa na snagu danom deponiranja instrumenta o ratifikaciji.
4. Generalni sekretar Savjeta Evrope obavještava sve članice Savjeta Evrope o stupanju Konvencije na snagu, visokim stranama ugovornicama koje su je ratificirale i o deponiranju svakog instrumenta o ratifikaciji koje je kasnije izvršeno.
5. Sačinjeno u Rimu, 4. novembra 1950. godine, na francuskom i engleskom jeziku, pri čemu su oba teksta jednako vjerodostojna, u jednom jedinom primjerku koji se deponira u arhivama Savjeta Evrope. Generalni sekretar dostavlja ovjerene kopije svakoj potpisnici.

Konvencija o pravima djeteta **(izvodi koji se tiču medija)**

Konvencija o pravima djeteta usvojena je u Generalnoj skupštini UN 20. novembra 1989. godine. Konvenciju su ratifikovale 192 zemlj. Samo dvije zemlje to nisu učinile - Sjedinjene Američke Države i Somalija, ali su svojim zvaničnim potpisom iskazale namjeru da je ratifikuju.

Član 13.

/.../

1. Djeca imaju pravo na slobodu izražavanja. To pravo uključuje i slobodu da traže, dobijaju i šire informacije i ideje svake vrste, bez obzira na granice, usmeno, u pisanom ili štampanom obliku, u umjetničkoj formi, ili na bilo koji drugi način, po svom izboru.
2. Ovo pravo može biti podvrgnuto izvjesnim ograničenjima, ali samo onima koja su u skladu sa zakonom i nužna da se nebi ugrozili:
  - Prava i ugled drugih ljudi
  - Nacionalna bezbjednost ili javni poredak, kao i javno zdravlje i moral.

/.../

Član 17.

Države potpisnice prihvataju značajnu ulogu koju imaju sredstva masovnih komunikacija i obezbjeđuje djeci pristup informacijama i drugom materijalu koji potiče iz domaćih i međunarodnih izvora, prije svega onom čiji je cilj unaprijeđenje društvene, duhovne, moralne i fizičke dobrobiti mentalnog zdravlja djeteta. U tom cilju države potpisnice će:

1. Podsticati sredstva masovnih komunikacija na širenje informacija i drugog materijala namjenjenog društvenoj i moralnoj dobrobiti djece, u skladu sa duhom Člana 29;
2. Podsticati međunarodnu saradnju u pravljenju, razmjeni i širenju takvih informacija i drugog materijala koji potiče iz raznovrsnih kulturnih, nacionalnih i međunarodnih izvora;
3. Podsticati pisanje i širenje knjiga za djecu;
4. Podsticati sredstva masovnih komunikacija da posebnu pažnju obraćaju na jezičke potrebe djece koja pripadaju nekoj manjinskoj ili domorodačkoj grupi;
5. Podsticati ustanovljenje pravila za zaštitu djece od informacija i drugog materijala koji im može nanjeti štetu, imajući na umu navedene u Članovima 13. i 18.

Preporuka Savjeta Evrope 1277 (1955) o migrantima, etničkim manjinama i medijima

Parlamentarna skupština Savjeta Evrope. Skupštinska debata od 30. juna 1995. (24. zasjedanje). Skupština je usvojila tekst 30. juna 1995, na 24. zasedanju.

1. Imigranti i etničke manjine dio su evropskog identiteta. Velike zajednice imigrantskog porijekla stalno su naseljene u evropskim zemljama i doprinose njihovom bogatstvu i raznolikosti.
2. Način na koji se mediji bave temama posvećenim imigrantima i etničkim grupama ima velik uticaj na javno mnijenje. Mada mediji predstavljaju važan instrument u borbi protiv rasizma, ksenofobije, predrasuda i stereotipa, oni mogu bitno da utiču i na pojavljivanje i jačanje takvih pogleda.
3. Migranti i etničke manjine imaju pravo da u medijima budu predstavljeni sveobuhvatno i nepristrasno. To je preduslov da svi građani imaju racionalniji pogled na imigraciju i multikulturalizam i prihvate osobe imigrantskog porijekla i pripadnike etničkih manjina kao ravnopravne članove svog društva. Objektivna slika o njima prije svega se može postići odgovornim pristupom profesionalaca u medijima i omogućavanjem da migranti i etničke manjine imaju bolji pristup medijima na svim nivoima. Skupština smatra da je od ogromne važnosti da mediji i nadležne vlasti učine sve što je u njihovoj moći da se ti ciljevi postignu.
4. Mediji su, takođe, važno sredstvo za informisanje migranata o zemlji domaćinu, njenoj kulturi i jeziku, i mogu da doprinesu uspostavljanju spona između migranata i društva u koje su došli. Isto tako, oni mogu da omoguće migrantima da budu u vezi sa zemljom porijekla, da se iskažu i komuniciraju sa ostalim pripadnicima svoje zajednice.
5. Stoga, Skupština preporučuje da Komitet ministara učini slijedeće:
  - I. Da podstakne, preko nadležnih tijela Savjeta Evrope, udruženja koja okupljaju profesionalce iz medija da, ukoliko to već nisu učinila, pripreme kodekse ponašanja sa etičkim načelima kojima će se ti profesionalci rukovoditi u svom radu;
  - II. Pruži institucionalnu i finansijsku podršku za uspostavljanje godišnje evropske nagrade medijskim profesionalcima i organima koji su se istakli u borbi protiv netolerancije i rasizma, predstavljajući migrante i etničke manjine na nepristrasno i uravnotežen način;
  - III. Naloži Evropskom komitetu protiv rasizma i netolerancije da obrati posebnu pažnju na zakone i politiku u borbi protiv rasizma i netolerancije u medijima u zemljama članicama;
  - IV. Pozove zemlje članice da:
    - a) dosljedno sprovode zakone koji zabranjuju podstrekavanje rasizma i fašizma u medijima i, gdje je to potrebno, donesu ili dopune takve zakone;
    - b) omoguće pripadnicima imigrantskih zajednica i etničkih manjina bolji pristup obrazovanju i tržištu rada;

- c) uspostave, u saradnji sa medijskom industrijom, programe obrazovanja i obučavanja namenjene osobama imigrantskog porijekla i pripadnicima etničkih manjina, i tako im pruže pravu šansu da se zaposle u medijskom sektoru;
- d) podstaknu organizaciju seminara i kurseva za obuku pripadnika medijske profesije na temu interkulturalnog obrazovanja i uvodenje nastave u obrazovnim ustanovama na kojima se novinari školuju o etičkim pitanjima vezanim za problem netolerancije;
- e) procenjuju s vremena na vreme kvalitet medijskih ostvarenja o imi grantima i etničkim manjinama i dodjeljuju nagrade onima koji su se u pokrivanju tema iz ove oblasti posebno istakli;
- f) podstiču i javne i privatne medije da preuzmu odgovornu ulogu u borbi protiv rasizma i ksenofobije, tako što će objektivno obrađivati teme koje se odnose na migrante i etničke manjine, i da pružaju odgovarajućem broju predstavnika ovih grupa priliku da se zaposle u većim radio i TV stanicama;
- g) uporno nastoje da zvanične službe za odnose s javnošću daju potpune i nepristrasne informacije o temama vezanim za migrante i etničke manjine;
- h) pomognu u stvaranju i emitovanju programa o odnosima između različitih zajednica i imigraciji, uključujući i programe na jezicima migranata;
- i) podstiču lokalne medije da prave programe čiji je cilj da se pospiješi integracija migranata i njihovo učešće u životu lokalne zajednice;
- j) promovišu, preko Fondacije Eurimages Fund, na osnovu Evropske konvencije o kinematografskoj koprodukciji, koprodukciju filmova čiji su producenti iz zemalja iz kojih migranti potiču, kao i filmova čija su tema migranti i etničke manjine;
- k) ratifikuju, ukoliko to već nisu učinile, Evropsku konvenciju o preko graničnoj televiziji.

Preporuka Savjeta Evrope o "govoru mržnje"

Komitet ministara, na osnovu Člana 15.b Statuta Saveta Evrope,

Imajući u vidu da je cilj Saveta Evrope postizanje većeg jedinstva između Članica kako bi se očuvali i promovisali ideali i načela koji su njihovo zajedničko naslijeđe. Podsjećajući na Deklaraciju šefova država i vlada država Članica Savjeta Evrope usvojenu u Beču 9. oktobra 1993. godine.

Podsjećajući da je Bečka deklaracija ukazala na veliku zabrinutost u vezi sa oživljavanjem rasizma, ksenofobije i antisemitizma i razvojem klime netolerancije, i da je u njoj istaknuta spremnost za borbu protiv svih ideologija, politika i praksi koje imaju za cilj raspirivanje rasne mržnje, nasilja i diskriminacije, kao i svakog delovanja ili jezika koji može da pojača strah i napetost među grupama različitog rasnog, etničkog, nacionalnog, vjerskog ili društvenog porijekla;

Potvrđujući duboku privrženost slobodi izražavanja i informisanja, onako kako je to utvrđeno u Deklaraciji o slobodi izražavanja i informisanja od 29. aprila 1982. godine;

Osudjujući, u skladu sa Bečkom deklaracijom i Deklaracijom o medijima u demokratskom društvu, usvojenom na četvrtoj evropskoj ministarskoj konferenciji o politici masovnih medija (Prag, 7. i 8. decembar 1994.), sve oblike izražavanja koji raspiruju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam i sve oblike netolerancije, budući da oni potkopavaju demokratsku sigurnost, kulturnu povezanost i pluralizam;

Konstatujući da takvi oblici izražavanja mogu da imaju veći i štetniji uticaj kada se šire putem medija;

Ubjeden da je potreba za borbom protiv takvih oblika izražavanja hitnija u situacijama napetosti i u vremenima rata i drugih oblika oružanih sukoba;

Ubjeden da je neophodno dati smjernice za vlade država Članica o tome kako da se odnose prema ovim oblicima izražavanja, priznajući u isto vreme da većina medija ne može biti odgovorna za ovakve oblike izražavanja;

Imajući na umu Član 7, stav 1, Evropske konvencije o prekograničnoj televiziji, kao i sudsku praksu organa Evropske konvencije o ljudskim pravima u skladu sa Članovima 10 i 17 ove konvencije;

Uzimajući u obzir Konvenciju Ujedinjenih nacija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije i Rezoluciju 68 (30) Komiteta ministara o mjerama koje treba preduzeti protiv raspirivanja rasne, nacionalne i vjerske mržnje;

Konstatujući da ovu konvenciju nisu potpisale, ratifikovale i primenile sve države Članice posredstvom svog nacionalnog zakonodavstva;

Svjestan potrebe da se borba protiv rasizma i netolerancije pomiri sa potrebom da se zaštiti sloboda izražavanja da bi se izbjegla opasnost od podriivanja demokratije, pod izgovorom da se ona brani;

Svjestan potrebe da se u potpunosti poštuju uređivačka nezavisnost i samostalnost medija, Preporučuje da vlade država Članica:

1. Preduzmu odgovarajuće korake u borbi protiv govora mržnje na osnovu načela sadržanih u ovoj preporuci;
2. Obezbjede da takvi koraci čine dio sveobuhvatnog pristupa ovoj pojavi, koji je takođe uperen protiv njenih društvenih, ekonomskih, političkih, kulturnih i drugih uzroka;
3. Tamo gdje to nisu učinile, potpišu, ratifikuju i ugrade u svoje domaće zakonodavstvo Konvenciju Ujedinjenih nacija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije u skladu s Rezolucijom (68) 30 Komiteta ministara o mjerama koje treba preduzeti protiv raspirivanja rasne, nacionalne i vjerske mržnje;
4. Preispitaju svoje domaće zakonodavstvo i praksu da bi obezbijedile njihovu podudarnost s načelima sadržanim u aneksu ove preporuke.

Aneks Preporuke br. (97) 20.

Polje primjene

Načela koja slijede odnose se na govor mržnje, naročito na govor mržnje koji se širi posredstvom medija.

Za potrebe primjene ovih načela, izraz "govor mržnje" podrazumjeva sve oblike izražavanja koji šire, raspiruju, podstiču ili pravdaju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam ili druge oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući tu i netoleranciju izraženu u formi agresivnog nacionalizma i etnocentrizma, diskriminacije i neprijateljstva prema manjinama, migranata i ljudima imigrantskog porekla.

Načelo 1

Vlade država Članica, organi vlasti i javne institucije na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou, kao i državni službenici, imaju posebnu odgovornost da se naročito u medijima uzdrže od izjava koje mogu da se shvate kao govor mržnje ili kao govor koji bi mogao da ima za posledicu pravdanje, širenje ili podsticanje rasne mržnje, ksenofobije, antisemitizma i ostalih oblika diskriminacije ili mržnje zasnovane na netoleranciji. Takve izjave treba da se zabrane i javno osude kad god se pojave.

Načelo 2

Vlade država Članica treba da uspostave i održavaju cijelovit pravni okvir koji se sastoji od odredaba građanskog, krivičnog i upravnog prava o govoru mržnje i koji omogućava državnim i sudskim vlastima da u svim slučajevima usklade poštovanje slobode s poštovanjem ljudskog dostojanstva i zaštite ugleda ili prava drugih.

U tom cilju, vlade država Članica treba da razmotre načine i sredstva kako bi:

- stimulisale i koordinirale istraživanje o efikasnosti postojećeg pravnog sistema i sudske i upravne prakse;
- preispitale postojeći pravni okvir da bi obezbijedile da se on adekvatno primenjuje na različite nove medije i komunikacione servise i mreže;
- razvile usklađenu politiku krivičnog gonjenja zasnovanu na nacionalnim smjernicama koje poštuju načela sadržana u ovoj preporuci;
- na listu mogućih krivičnih sankcija dodale nalog za obavljanje društveno korisnog rada;
- povećale mogućnosti za borbu protiv govora mržnje kroz građansko

pravo dozvoljavajući zainteresovanim nevladinim organizacijama da podnose građanske tužbe, omogućavajući odštetu žrtvama govora mržnje i omogućavajući sudske odluke koje žrtvama daju pravo na odgovor ili nalažu ispravke;

- upoznale javnost i medijske poslenike s pravnim odredbama koje se odnose na govor mržnje.

Vlade država Članica treba da obezbijede da, u pravnom okviru pomenutom u načelu 2, uplitanje u slobodu izražavanja bude usko ograničeno i da se primenjuje na zakonit i nearbitraran način, na osnovu objektivnih kriterijuma. Osim toga, u skladu s osnovnim zahtjevima vladavine prava, svako ograničavanje slobode izražavanja ili uplitanje u nju mora biti podložno nezavisnoj sudskoj kontroli. Ovaj zahtjev je posebno važan u slučajevima kada sloboda izražavanja mora da pomiri ideal slobode s poštovanjem ljudskog dostojanstva i zaštite ugleda ili prava drugih.

Načelo 4

Nacionalno zakonodavstvo i praksa država Članica treba da omoguće sudovima da imaju na umu da su konkretni slučajevi govora mržnje toliko uvredljivi za pojedince ili grupe da ne uživaju stepen zaštite koji drugi vidovi izražavanja uživaju na osnovu Člana 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima. To je slučaj kada govor mržnje ima za cilj gaženje prava i sloboda navedenih u Konvenciji ili njihovo ograničavanje u većem obimu od onog koje ona predviđa.

Načelo 5

Nacionalno zakonodavstvo i praksa treba da omoguće nadležnim organima gonjenja da obrate posebnu pažnju, koliko to njihova diskreciona prava dozvoljavaju, na slučajeve govora mržnje. U tom pogledu, ta tijela treba posebno da razmotre slobodu izražavanja osumnjičenog, uzimajući u obzir da uvođenje krivičnih sankcija predstavlja ozbiljno ograničavanje te slobode. Prilikom nametanja krivičnih sankcija licima osuđenim za prekršaj govora mržnje nadležni sudovi bi trebalo da obezbijede striktno poštovanje načela proporcionalnosti.

Načelo 6

Nacionalno zakonodavstvo i praksa u oblasti govora mržnje treba da uzmu u obzir ulogu medija u prenošenju informacija i ideja koje izlažu, analiziraju i razjašnjavaju karakter konkretnih slučajeva govora mržnje i tu pojavu u cijelini, kao i pravo javnosti da prima takve informacije i ideje.

U tom cilju, nacionalno zakonodavstvo i praksa treba da naprave jasnu razliku između odgovornosti autora govora mržnje, s jedne strane, i odgovornosti medija i medijskih poslanika koji doprinose njegovom širenju u okviru svog zadatka da prenose informacije i ideje o pitanjima od javnog interesa, s druge strane.

Načelo 7

Kao dopuna načelu 6 nacionalno zakonodavstvo i praksa treba da uzmu u obzir činjenicu:

- da je izvještavanje o rasizmu, ksenofobiji, antisemitizmu ili drugim oblicima netolerancije u potpunosti zaštićeno Članom 10, stav 1, Evropske konvencije o ljudskim pravima i da se ono može ograničiti samo pod uslovima koji se mogu naći u stavu 2 te odredbe;
- da standardi koje nacionalne vlasti primenjuju za procenjivanje

neophodnosti ograničavanja slobode izražavanja moraju da budu u skladu s načelima sadržanim u Članu 10, kako je ustanovljeno sudskom praksom organa Konvencije, uzimajući u obzir, između ostalog, način, sadržaj, kontekst i svrhu izveštavanja;

- da poštovanje novinarskih sloboda podrazumjeva da sudovi ili organi vlasti ne mogu medijima da nameću svoje poglede kada se radi o vrstama ili tehnikama izvještavanja koje su novinari usvojili.

Međunarodna načela profesionalne etike u novinarstvu - UNESCO

(pripremljena pod pokroviteljstvom UNESCO na sastancima međunarodnih i regionalnih organizacija novinara od 1978. do 1983. godine, objavljeno na četvrtom konsultativnom sastanku, koji je predstavljao 400 000 aktivnih novinara u svim dijelovima sveta, u Parizu 20. novembra 1983. godine)

I: Pravo naroda na istinitu informaciju

Narod i pojedinci imaju pravo na objektivnu sliku stvarnosti na osnovu tačnog i potpunog informisanja, i na slobodno iskazivanje svog mišljenja u različitim kulturnim i komunikacijskim medijima.

II: Novinarska posvećenost objektivnoj stvarnosti

Glavni zadatak novinara jeste da služi pravu naroda na istinitu i verodostojnu informaciju tako što će biti posvećen objektivnoj stvarnosti, što znači da će savjesno izvještavati o činjenicama i postavljati ih u odgovarajući kontekst, ukazujući na njihovu povezanost i ne iskrivljujući ih, koristeći svoje novinarske kreativne sposobnosti na takav način da pruži javnosti odgovarajuću građu koja će olakšati stvaranje tačne i obuhvatne slike sveta, u kojoj su porijeklo, priroda i suština događaja, procesa i stanja shvaćeni onoliko objektivno koliko je to moguće.

III: Društvena odgovornost novinara

U novinarstvu, informacija se shvata kao društveno dobro a ne kao roba, što znači da novinar dijeli odgovornost za informaciju koju prenosi i da je stoga odgovoran ne samo onima koji kontrolišu medije već, u krajnjoj liniji, najširoj javnosti, uključujući i razne društvene interese. Društvena odgovornost novinara iziskuje da on u svim okolnostima postupaju skladu sa sopstvenom savješću.

IV: Profesionalni integritet novinara

Društvena uloga novinara zahteva da profesija održava visoke standarde integriteta, uključujući i pravo novinara da ne prihvati zadatak koji se kosi s njegovim ubedenjem ili da ne imenuje izvor informacije, kao i pravo da učestvuje u odlučivanju u mediju u kojem je zaposlen. Profesionalni integritet ne dopušta novinaru da prihvati bilo koji oblik mita ili unapređenje ličnog interesa koji je u suprotnosti sa opštim dobrom. Isto tako, profesionalna etika nalaže da se poštuje intelektualna svojina i, posebno, da se izbjegava plagijat.

V: Dostupnost informacija i učešće javnosti

Priroda profesije zahtjeva da se novinar zalaže za to da informacije budu dostupne javnosti i da se javnosti omogući učešće u medijima, uključujući i pravo na ispravku i pravo na odgovor.

VI: Poštovanje privatnosti i ljudskog dostojanstva

Sastavni dio novinarskih profesionalnih standarda jeste poštovanje prava pojedinca na privatnost i ljudsko dostojanstvo, u saglasnosti sa odredbama međunarodnih i nacionalnih zakona koji štite pravo i ugled drugih osoba, i zabranjuju klevetu, ocrnjivanje, kaljanje ugleda.

VII: Poštovanje javnog interesa

Novinarski profesionalni standardi propisuju dužno poštovanje prema nacionalnoj zajednici, njenim demokratskim ustanovama i javnom moralu.

VIII: Poštovanje univerzalnih vrijednosti i raznovrsnosti kultura

Pravi novinar zalaže se za univerzalne vrijednosti humanizma, prije svega za mir, demokratiju, ljudska prava, društveni napredak i nacionalno oslobođenje, poštujući pri tom osobeni karakter, vrijednost i dostojanstvo svake kulture, kao i pravo svakog naroda da slobodno izabere i razvija svoj politički, ekonomski i kulturni sistem. Dakle, novinar aktivno učestvuje u društvenoj transformaciji u pravcu demokratskog poboljšanja društva i doprinosi, putem dijaloga, klimi povjerenja u međunarodnim odnosima, koja vodi ka miru i pravdi u cijelom svetu, ka razoružanju i nacionalnom razvoju. Profesionalna etika zahtjeva da novinar bude svjestan svih bitnih odredbi sadržanih u međunarodnim konvencijama, deklaracijama i rezolucijama.

IX: Suzbijanje rata i drugih velikih zala s kojima se suočava čovječanstvo

Etička posvećenost univerzalnim vrijednostima humanizma zahtjeva od novinara da se uzdrži od opravdavanja i podstrekavanja ratne agresije i trke u naoružanju, naročito u nuklearnom naoružanju, i svih drugih oblika nasilja, mržnje i diskriminacije, a naročito rasizma i aparthejda, ugnjetavanja od strane tiranskih režima, kolonijalizma i neokolonijalizma, kao i drugih velikih zala koja pogadaju čovječanstvo, kao što su siromaštvo, glad i bolest. Postupajući tako, novinar može da pomogne da se iskorjene neznanje i nerazumevanje među narodima, da se poveća osetljivost nacionalnih zajednica za potrebe i želje drugih i da se obezbjedi poštovanje i dostojanstvo za sve nacije, sve narode i sve pojedince, bez obzira na rasu, pol, jezik, nacionalnost, vjeru ili filozofsko ubjedenje.

X: Unapređivanje novog svetskog informacionog i komunikacionog poretka

Novinar obavlja svoj zadatak u savremenom svijetu u okviru kretanja ka novim međunarodnim odnosima uopšte i, posebno, ka novom informacionom poretku. Taj novi poredak, shvaćen kao integralni dio Novog međunarodnog ekonomskog poretka, usmjeren je - i nacionalno i internacionalno - ka dekolonizaciji i demokratizaciji oblasti informacija i komunikacija na temelju mirnog suživota naroda i uz puno poštovanje njihovog kulturnog identiteta. Novinar ima posebnu obavezu da unaprjeđuje proces demokratizacije međunarodnih odnosa u oblasti informacija, posebno tako što će čuvati i podsticati mirne i prijateljske odnose među državama i narodima.

X

LITERATURA:

1. Pisanje vijesti i izvještavanje za današnje medije - Daglas A. Anderson; Brus D. Itjuv
2. Priručnik za izvještavanje o različitostima, Institut za medije i različitosti - David Tuller, London 2003.
3. Towards Equality - Hannah Jones
4. Racism, Xenophobia and Media - European Commission
5. Ljudska prava, Priručnik za novinare - Dušan Babić, Zoran Udovičić, Zija Dizdarević, Sarajevo februar 2000.
6. Javna riječ i odgovornost - prof. dr. Muhamed Nuhić
7. Obrazovanje za mir i multikulturizam - Christien van den Anker, Apostol Apostolov
8. Etika novinarstva, Priručnik za profesionalne novinare - Steven Nikšić, Ana Davićo, Beograd 2006.
9. Vodič protiv diskriminacije - CEDEM, 2006.
10. Jezik mržnje - Regionalni glasnik za promociju kulture manjinskih prava i međuetničke tolerancije, broj 2, 2004.
11. Manjine i Mediji - Regionalni glasnik za promociju kulture manjinskih prava i međuetničke tolerancije, broj 1, 2004.
12. Human Rights Reporting, A handbook for journalists in South-eastern Europe - Peter McIntyre